

**RAPORT
O STRATACH
PONIESIONYCH
PRZEZ POLSKĘ
W WYNIKU
AGRESJI
I OKUPACJI
NIEMIECKIEJ
W CZASIE
II WOJNY
ŚWIATOWEJ
1939–1945**

**WERSJA
SKRÓCONA**

PL

**RAPORT
O STRATACH
PONIESIONYCH
PRZEZ POLSKĘ
W WYNIKU
AGRESJI
I OKUPACJI
NIEMIECKIEJ
W CZASIE
II WOJNY
ŚWIATOWEJ
1939–1945**

**WERSJA
SKRÓCONA**

Szanowni Państwo,

1 września 2022 roku Instytut Strat Wojennych im. Jana Karskiego przedstawił na Zamku Królewskim w Warszawie *Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej, 1939–1945*. Jest on punktem wyjścia do merytorycznych rozmów dwustronnych, które powinny doprowadzić do odpowiedniej reakcji rządu niemieckiego, która będzie służyć zarówno sprawiedliwości, jak i prawdzie historycznej. Raport stanowi również podstawę do obiektywnej debaty publicznej, w tym w międzynarodowych mediach, na temat zaniechania przez Niemcy rozliczenia się z Polską i narodem polskim za skutki II wojny światowej. Należy zauważyć, że od zakończenia wojny do dnia dzisiejszego Niemcy nie podpisały traktatu pokojowego, ani żadnej innej umowy dwustronnej o uregulowaniu w stosunkach polsko-niemieckich kwestii reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia Polsce za szkody i cierpienia wyrządzone podczas brutalnej wojny i wyniszczającej okupacji niemieckiej na terytorium Polski w latach 1939–1945.

Polskie ofiary wojny oraz ich spadkobiercy nie mają prawnej możliwości dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przed sądami, co jest sytuacją bez precedensu, biorąc pod uwagę obecny etap rozwoju prawa międzynarodowego i ochrony praw człowieka.

Fakt, że Polacy – w przeciwieństwie do przedstawicieli innych narodowości – nie mieli i nie mają żadnych dróg prawnych, by ubiegać się o odszkodowanie za utratę zdrowia, jest ewidentnym przykładem dyskryminacji.

14 września 2022 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął uchwałę wzywającą rząd do wystąpienia o odszkodowanie za szkody wojenne wyrządzone przez Niemcy w czasie II wojny światowej. Sejm wezwał rząd niemiecki do „jednoznacznego przyjęcia odpowiedzialności politycznej, historycznej, prawnej i finansowej” za wszystkie konsekwencje, jakie poniosła Polska i jej obywatele w wyniku decyzji III Rzeszy o rozpętaniu

Arkadiusz Mularczyk

Wiceminister Spraw Zagranicznych RP i Pełnomocnik Rządu do Spraw Odszkodowań za Szkody Wyrządzone przez Agresję i Okupację Niemiecką w latach 1939–1945.

Adwokat, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Poseł na Sejm RP od 2005 roku V, VI, VII, VIII i IX kadencji. W kadencji 2019–2022 wiceprzewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych i Nadzwyczajnej Komisji Ustawodawczej. Przewodniczący Parlamentarnego Zespołu ds. oszacowania wysokości odszkodowań należnych Polsce od Niemiec za szkody wyrządzone w czasie II wojny światowej. W imieniu Sejmu: członek Krajowej Rady Sądownictwa od 2020 r., wiceprzewodniczący Krajowej Rady Sądownictwa; Przewodniczący Rady Instytutu Strat Wojennych im. Jana Karskiego. Przewodniczący Delegacji Sejmu i Senatu do Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy; 2021–2022 wiceprzewodniczący Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w Strasburgu.

II wojny światowej. Rezolucja została przyjęta praktycznie jednogłośnie przez wszystkie partie zasiadające w parlamencie.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej oświadczył, że Państwo Polskie nigdy nie zrzekło się swoich roszczeń wobec państwa niemieckiego. Polska nigdy nie otrzymała odszkodowania za straty wyrządzone przez państwo niemieckie, ani za krzywdy wyrządzone swoim obywatelom. Raport został przekazany niemieckiemu koordynatorowi ds. współpracy z Polską oraz niemieckiemu wiceministrowi spraw zagranicznych. Zachęcam Państwa do wnikliwego zapoznania się z raportem; jego wersja elektroniczna dostępna jest na stronie <https://instytutstratwojennych.pl>.

Arkadiusz Mularczyk,
prezentacja Raportu na Zamku
Królewskim w Warszawie,
1 września 2022 r.

3 października 2022 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych wystosowało do Niemiec notę dyplomatyczną w sprawie podjęcia natychmiastowych działań mających na celu trwałe, kompleksowe, ostateczne, prawne i materialne uregulowanie kwestii skutków agresji i okupacji niemieckiej.

Rzeczpospolita Polska domaga się:

1. Odszkodowania za straty materialne i niematerialne w wysokości ponad 6 bilionów i 220 miliardów złotych;
2. Zrekompensowania polskim ofiarom agresji i okupacji niemieckiej oraz członkom ich rodzin wyrządzonych im szkód i krzywd;

3. Podjęcia przez Republikę Federalną Niemiec systemowych działań prowadzących do zwrotu dóbr kultury zagrabionych z Polski, które znajdują się na terytorium Niemiec;

4. Zwrócenia zrabowanych przez państwo niemieckie w latach 1939–1945 aktywów i pasywów polskich banków państwowych i instytucji kredytowych;

5. Uregulowania należności wynikających z rabunkowej działalności Kas Kredytowych Rzeszy finansujących zbrodniczy wysiłek wojenny III Rzeszy oraz z działalności Banku Emisyjnego w Polsce;

6. Pełnej rehabilitacji zamordowanych działaczy przedwojennej mniejszości polskiej oraz zrekompensowanie strat poniesionych przez organizacje polonijne w Niemczech;

7. Pełnego i systemowego uregulowania obecnego statusu Polaków i osób polskiego pochodzenia w Niemczech poprzez przywrócenie statusu mniejszości narodowej, w szczególności w kwestii nauczania języka ojczystego;

8. Właściwej współpracy z Rzeczpospolitą Polską w zakresie upamiętniania polskich ofiar II wojny światowej;

9. Podjęcia przez władze niemieckie skutecznych działań na rzecz zaprezentowania własnemu społeczeństwu prawdziwego obrazu wojny i jej skutków, szczególnie krzywd i szkód wyrządzonych Polsce i Polakom.

Wieluń, 1 września 1939 r. Zabudowa miasta została zniszczona w 75%, a jego zabytkowa, centralna część – w 90%. Pierwsze bomby Niemcy zrzucili na szpital Wszystkich Świętych, oznakowany emblematem Czerwonego Krzyża.

(Zbiory Muzeum Ziemi Wieluńskiej)

Odpowiedź niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych na notę dyplomatyczną skierowaną do niego przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 3 października 2022 r. była krótka, protekcyjna i świadcząca o lekceważącym stosunku rządu niemieckiego do polskich postulatów odszkodowań za popełnione przez Niemców zbrodnie wojenne, ludobójstwo i zbrodnie przeciwko ludzkości oraz zniszczenia i rabunek Polski w trakcie II wojny światowej w latach 1939–1945. Brak argumentacji prawnej, jak również ekonomicznej czy historycznej jest zastanawiający i pozwala sądzić, że niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych ma poważny problem, z którym nie wie jak sobie poradzić. Nie zamierza także przestrzegać podstawowych reguł praw człowieka i praworządności, nie uważa też, że Rzesza Niemiecka, której jest następcą prawnym, jest odpowiedzialna za bezprawie i wymordowanie ponad pięciu milionów dwustu tysięcy polskich obywateli. Państwo niemieckie uważa, że odszkodowania nie należą się polskim niewolnikom wywiezionym na roboty do Niemiec, którzy nie otrzymali realnych rekompensat za lata ciężkiej i wyczerpującej pracy pod niemieckim batem. Nie zauważa około 200 tys. polskich dzieci porwanych i wywiezionych do Niemiec, w większości pozbawionych rodziców i wynarodowionych, żyjących do końca swoich dni w przeświadczeniu, że są Niemcami. Nie odnosi się również do niemieckich mordów

Zabudowa Warszawy zniszczona
przez Niemców w 1944 r.
(Fot. W. Żdźarski/[NAC])

sądowych dokonanych w majestacie nazistowskiego i rasistowskiego „prawa” na obywatelach polskich. Nie zauważa bezprawnego rozwiązania i pozbawienia własności Związku Polaków w Niemczech. Nie traktuje poważnie naruszeń traktatu z Polską z 1991 r. w kwestii uznania Polaków w RFN za mniejszość narodową i odmawia federalnego finansowania nauki języka polskiego.

Stanowisko niemieckiego MSZ zostało wyrażone w trzech zdaniach:

- kwestię reparacji bądź odszkodowań uważa za zamkniętą;
- stanowisko w tej kwestii jest niezmiennie;
- nie przewiduje podejmowania negocjacji w tej sprawie.

Potraktowanie w ten uwłaczający godności ludzkiej i narodowej sposób noty polskiego MSZ budzi nie tylko zdziwienie, ale świadczy także o tym, że w Niemczech dalej żyje duch poczucia wyższości względem sąsiadów, będący wynikiem braku rozliczenia się z nazistowską przeszłością. Kłamstwem jest uważanie kwestii odszkodowań za zamkniętą, gdyż nigdy nie została ona realnie otwarta w stosunkach bilateralnych. W 1945 r. w trakcie konferencji poczdamskiej, ani Polska, ani Niemcy nie były podmiotem, a decyzje co do losu obu krajów zostały podjęte przez wielkie mocarstwa.

Cywilni mieszkańcy Bochni i okolic (52 osoby) rozstrzelani przez niemiecką policję na wzgórzu Uzbornia 18 grudnia 1939 r.
(Zbiory Muzeum im. S. Fischera w Bochni)

Rząd Polski wielokrotnie podnosił żądania uregulowania kwestii odszkodowań za skutki wywołanej przez Niemcy II wojny światowej, za straty ludnościowe, materialne i dziedzictwa kulturowego Polski. Niemcy unikały rozwiązania tej kwestii zarówno na poziomie stosunków dyplomatycznych pomiędzy dwoma krajami, jak i w przypadkach indywidualnych żądań odszkodowań dla obywateli polskich. Pokrętnie były tłumaczenia, że kwestie te należy uregulować dopiero po zjednoczeniu Niemiec, gdyż dotyczą całego kraju, a nie poszczególnych państw niemieckich. Niepraworządne było i jest, ustawodawstwo oraz orzeczenia „sądów” w RFN, które nie uznawały mordów popełnionych na Polakach za powodowane rasizmem i traktowaniem ich jako podludzi, a wręcz odmawiało im ludobójczego charakteru. Dlatego odrzucamy stanowisko rządu RFN, jako stojące w sprzeczności z podstawowymi zasadami prawa międzynarodowego zawartymi w Konwencji Haskiej, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, a przede wszystkim – ze sprawiedliwością, podstawowymi wartościami moralnymi i zwykłym poczuciem przyzwoitości wobec ofiar niemieckiej buty, agresji, bezprawia, mordów, gwałtów, przemocy i rabunków popełnionych na obywatelach polskich w czasie brutalnej wojny i okupacji w latach 1939–1945.

Żądamy oddania zagrabionego majątku i dóbr kultury, wypłacenia reparacji i odszkodowań zarówno państwu polskiemu, jak i osobom indywidualnym lub ich potomkom, którzy zostali w różny sposób pokrzywdzeni przez państwo niemieckie.

Sprawę uregulowania w stosunkach polsko-niemieckich kwestii reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia od Niemiec będziemy podnosić na wszystkich dostępnych forach krajowych i międzynarodowych, dlatego zwracamy się do Państwa o wsparcie starań rządu i narodu polskiego dla wypłacenia należnych Polsce roszczeń przez następcę prawnego III Rzeszy Niemieckiej – Republikę Federalną Niemiec.

Pragnę wyrazić głęboką nadzieję, że zarówno *Raport*, jak i nota dyplomatyczna skierowana do Republiki Federalnej Niemiec, przedstawią skalę polskich strat i pozwolą obu państwom rozpoczęcie otwartego, opartego na faktach dialogu, prowadzącego do rozwiązania tej sprawy.

Z wyrazami szacunku,
Arkadiusz Mularczyk

Uchwała nr 51 Rady Ministrów z dnia 18 kwietnia 2023 r. w sprawie konieczności uregulowania w stosunkach polsko-niemieckich kwestii reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu strat, jakie Polska i Polacy ponieśli z powodu bezprawnej napaści Niemiec na Polskę w 1939 r. oraz późniejszej okupacji niemieckiej

Rada Ministrów, działając na podstawie art. 146 ust. 1 oraz 4 pkt 9 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., oświadcza, co następuje:

§ 1. Ani w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ani w czasach wolnej Rzeczypospolitej Polskiej, odzyskawszy w 1989 r. możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, Rząd Polski i Rząd Republiki Federalnej Niemiec nie zamknęły kwestii reparacji, odszkodowania, zadośćuczynienia ani innej formy rekompensaty za straty materialne i niematerialne, jakie Polska i Polacy ponieśli w wyniku bezprawnej napaści Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 r. oraz późniejszej okupacji niemieckiej.

§ 2. W szczególności ani Rząd PRL, ani Rząd wolnej Rzeczypospolitej Polskiej nigdy nie zrzekły się skutecznie i nie zrezygnowały z dochodzenia od Republiki Federalnej Niemiec reparacji, odszkodowania czy zadośćuczynienia za straty spowodowane w czasie II Wojny Światowej.

§ 3. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej przypomina, że kwestia reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu strat poniesionych przez Polskę i Polaków w wyniku II Wojny Światowej nie została dotychczas uregulowana pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec w formie umowy międzynarodowej.

§ 4. Mając na uwadze ogrom krzywd, cierpień i szkód wyrządzonych przez Niemcy w trakcie II Wojny Światowej, Rząd Rzeczypospolitej Polskiej stoi na stanowisku, że kwestia zasad wypłaty reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu strat poniesionych przez Polskę i Polaków wymaga jak najszybszego uregulowania pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec.

§ 5. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Monitor Polski
Dziennik Urzędowy
Rzeczypospolitej Polskiej
Warszawa,
dnia 20 kwietnia 2023 r.
Poz. 423

Z lewej: Ruiny ulicy Franciszkańskiej w Warszawie (1945) (fot. S. Doktorowicz-Hrebicki/Zbiory NAC)

Prezes Rady Ministrów
Mateusz Morawiecki

Raport w skrócie

Raport został sporządzony w Sejmie Rzeczypospolitej VIII kadencji i jest wynikiem prac Parlamentarnego Zespołu ds. Oszacowania Wysokości Odszkodowań Należnych Polsce od Niemiec za Szkodę Wyrządzone W Trakcie II Wojny Światowej oraz grupy zaproszonych ekspertów. Został on przygotowany przez zespół 33 badaczy i specjalistów z różnych dziedzin wiedzy i nauki, w tym historyków, historyków gospodarczych, ekonomistów, rzeczoznawców majątkowych, archiwistów i prawników. Poszczególne rozdziały raportu zostały również poddane 10 recenzjom zewnętrznym.

W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim autorom, recenzentom i osobom zaangażowanym w przygotowanie Raportu.

Tom I

Opis i oszacowanie strat materialnych i niematerialnych, jakie poniosła Rzeczpospolita podczas II wojny światowej 1939–1945.

Tom II

Dokumentacja fotograficzna przedstawiająca okrucieństwa niemieckich zbrodni wojennych na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej.

Tom III

Lista miejsc zbrodni, która została opracowana i przygotowana na bazie badań prowadzonych przez kilkadziesiąt lat przez Główną Komisję Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce.

Pobierz raport (PL) → <https://instytutstratwojennych.pl/>

Z lewej: Widok ruin przy ulicy Okopowej w centrum Warszawy (Zbiory NAC)

Konsekwencje II Wojny Światowej dla Rzeczypospolitej i jej obywateli

Podczas II wojny światowej Polska poniosła **największe, w stosunku do całkowitej liczby ludności i majątku narodowego, straty osobowe i materialne ze wszystkich państw europejskich**. Wynikały one nie tylko z działań wojennych, ale przede wszystkim z niemieckiej polityki okupacyjnej, motywowanej przekonaniem o niższości rasowej ludności polskiej. Niemcy **celowo i w sposób zorganizowany** eksterminowali ludność na okupowanych terenach, a także intensywnie eksploatowali społeczeństwo polskie, zarówno przez pracę przymusową, jak i celowe niszczenie mienia, m.in. zburzenie stolicy państwa, Warszawy, oraz tysięcy polskich miast i wsi.

Z lewej: Stare Miasto w Warszawie w 1945 r. Po lewej stronie widoczne ruiny Archikatedry Świętego Jana przy ul. Świętojańskiej. (fot. Wacław Żdźarski/Zbiory NAC)

Poniżej: Niemiecka akcja zagłady Michniowa (1943 r.) (Zbiory IPN)

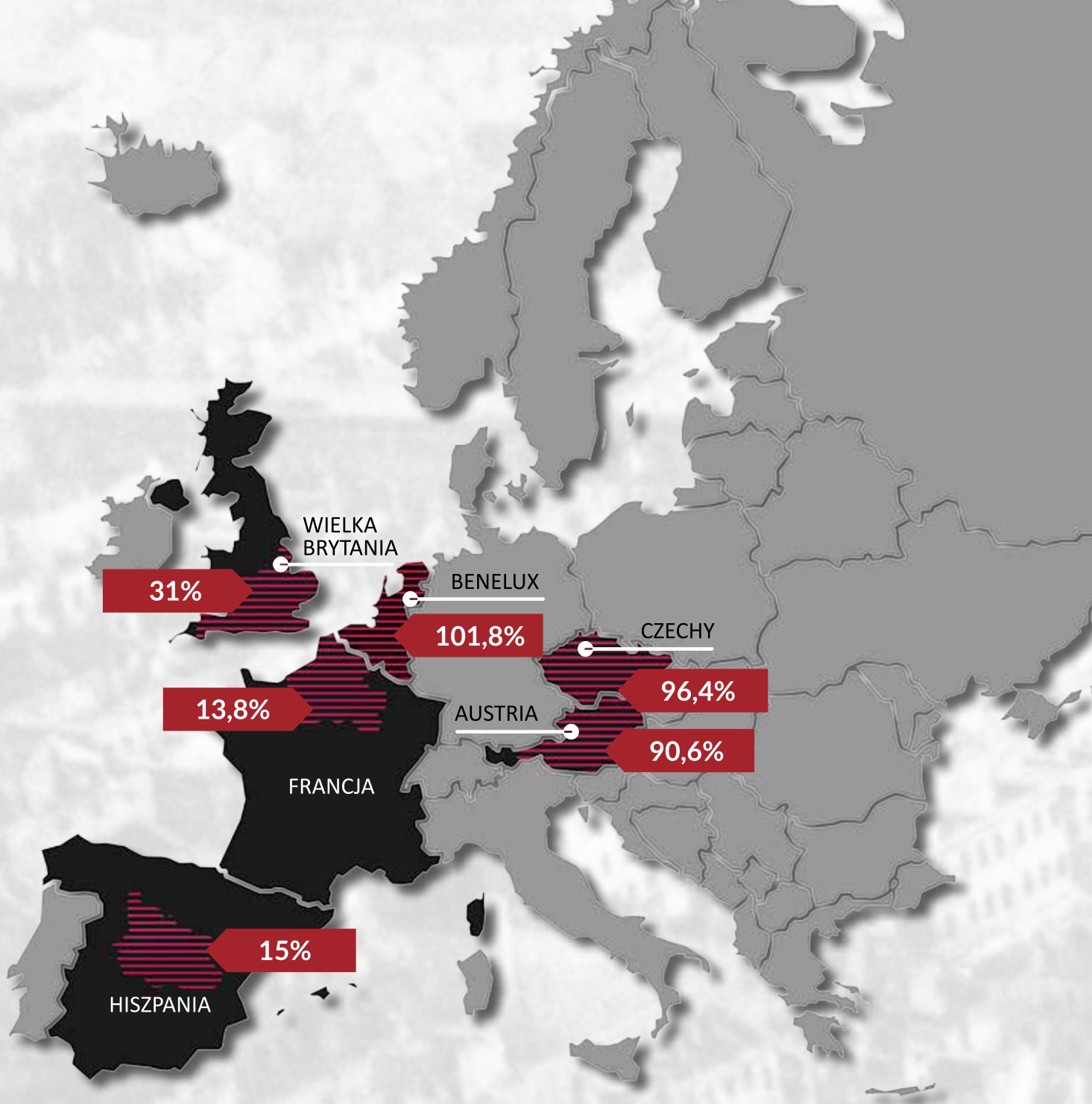
ZMIANY GRANIC

Przed II wojną światową Rzeczpospolita Polska zajmowała **389 tys. km²**. Po przesunięciach granic na wschodzie i zachodzie, obszar Rzeczpospolitej w 1945 r. zmniejszył się – w porównaniu do stanu z 1938 r. – o **76 tys. km²**; liczył już tylko **313 tys. km²**. Zmniejszenie terytorium było wynikiem bezprawnej aneksji przez ZSRR aż 180 tys. km², tj. 46,3% terytorium II Rzeczpospolitej. Po 1945 r. jedynie 209 tys. km² przedwojennego terytorium Polski znalazło się w jej nowych granicach.

Mapa Polski – Ziemia Dawne, utracone Ziemia Wschodnie, Ziemia Odzyskane i współczesna granica kraju

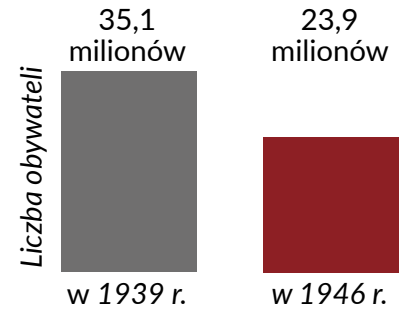
Zmiany terytorialne w porównaniu do innych krajów

Przesunięcia granic nie zrekompensowały utraconych 76 tys. km², które – dla zobrazowania skali – stanowią dziś obszar porównywalny do: Austrii – 84 tys. km², Czech – 79 tys. km², czy krajów Beneluksu (łącznie Belgia, Holandia, Luksemburg) – 75 tys. km².

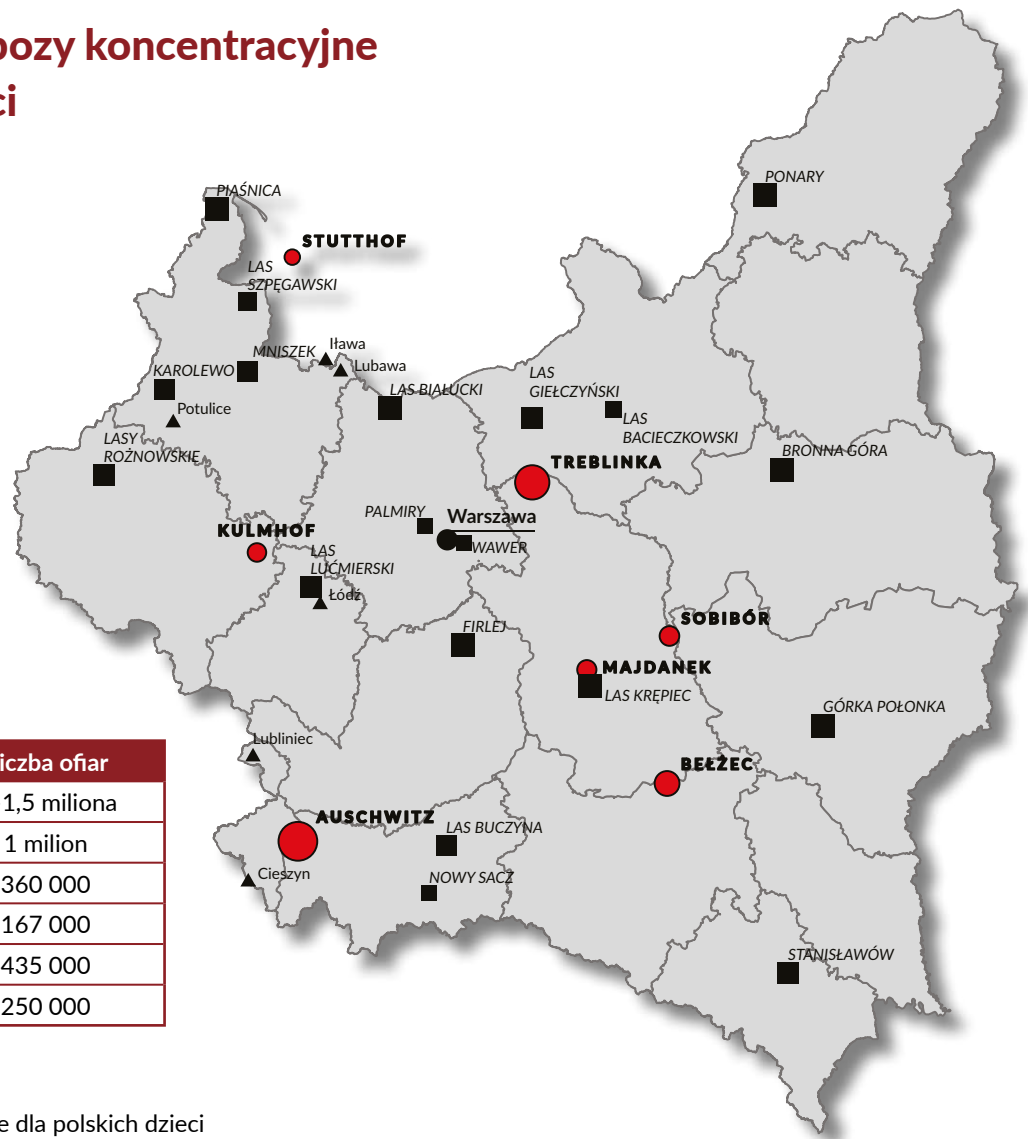
STRATY DEMOGRAFICZNE POLSKI

W ciągu 7 lat Polska straciła ponad

11 200 000 obywateli.

Niemieckie obozy koncentracyjne i obozy śmierci

Obozy zagłady	Liczba ofiar
Auschwitz	1-1,5 miliona
Treblinka	1 milion
Majdanek	360 000
Sobibór	167 000
Bełżec	435 000
Kulmhof	250 000

legenda:

- ▲ obozy koncentracyjne dla polskich dzieci
- masowe egzekucje
- obozy zagłady

Czesława Kwoka (1928–1943). Jedno z wielu tysięcy polskich dzieci wywiezionych przez Niemców z Zamojszczyzny. Więźniarka niemieckiego obozu zagłady w Auschwitz. 12 marca 1943 r. zamordowana w wieku 14 lat zastrzykiem z fenolu przez jednego z niemieckich lekarzy obozowych (fot. Wilhelm Brasse/Zbiory Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau)

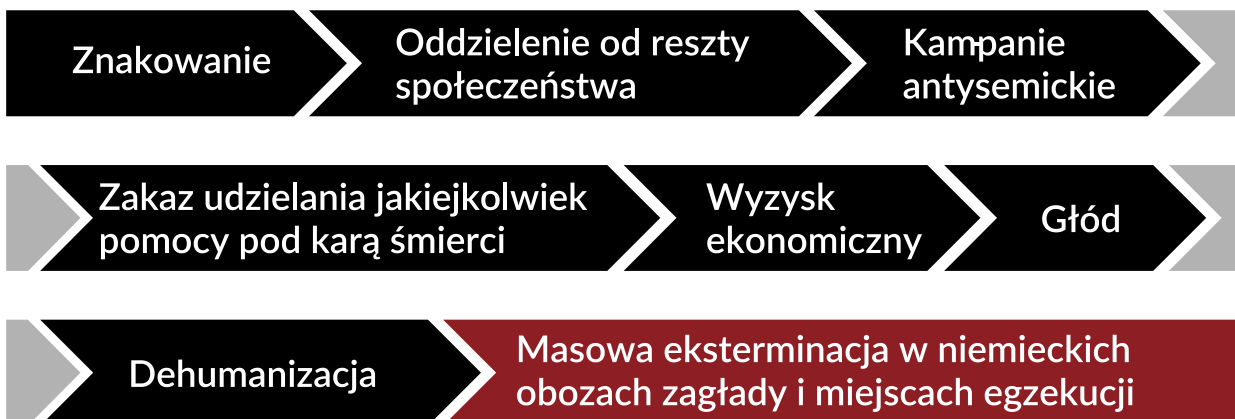
Niemcy stworzyli w okupowanej Polsce system obozów koncentracyjnych i obozów zagłady. Obozy koncentracyjne były tworzone nawet dla polskich dzieci, np. w Łodzi czy Potulicach. Przeprowadzano także na dzieciach pseudoeksperymenty medyczne, np. w szpitalu psychiatrycznym w Lublińcu.

Niemcy traktowali zarówno Polaków, jak i Żydów jak ludność rasowo gorszą, która miała zostać pozbawiona swoich elit i kultury. Byli okradani, eksploatowani ekonomicznie i traktowani jak podludzie.

Grupa dzieci żydowskich za ogrodzeniem z drutu kolczastego tuż po wyzwoleniu KL Auschwitz-Birkenau w styczniu 1945 r. (Zbiory IPN)

Holocaust Żydów

Początkowo polscy Żydzi zostali umieszczeni w gettach, byli eksploatowani ekonomicznie, odcięci od racji żywnościowych wystarczających do przeżycia i od świata zewnętrznego, a następnie – po podjęciu decyzji o masowej eksterminacji – wywożeni do obozów zagłady w Auschwitz-Birkenau, Treblince, Bełżcu, Sobiborze i Kulmhof.

Verordnung über die Bestimmung des Begriffs „Jude“ im Generalgouvernement

[Rozporządzenie o definicji pojęcia „Żyd” w Generalnym Gubernatorstwie]
– (VBIIG, 1 VIII 1940 r., nr 48, s. 231–232)... § 2.

- „(1) Żydem jest ten, którego co najmniej trzech dziadkowie są pod względem rasowym pochodzenia czysto żydowskiego.
(2) Za żyda uważa się tego, którego dwaj dziadkowie są pod względem rasowym pochodzenia czysto żydowskiego, a) o ile w dniu 1 września 1939 r. należał do żydowskiej gminy wyznaniowej lub po tym terminie zostaje do niej przyjęty. b) o ile w chwili wejścia w życie rozporządzenia niniejszego był w związku małżeńskim z żydem lub po tym terminie w związek taki wchodzi. c) o ile pochodzi z poza małżeńskiego obcowania z żydem w rozumieniu ust. 1 i urodzi się po dniu 31 maja 1941 r.
(3) Za żyda pochodzenia czysto żydowskiego uważa się bezwzględnie każdego z dziadków, jeżeli należał do żydowskiej gminy wyznaniowej”.

Cytowanym (dosłowne tłumaczenie) rozporządzeniem z 24 lipca 1940 r. Niemcy wprowadzili na terenie Generalnego Gubernatorstwa zapisy ustaw norymberskich z 15 września 1935 r.

Głodujące na ulicy dziecko w warszawskim getcie (Zbiory IPN)

Getto w Warszawie było największym gettem w Generalnym Gubernatorstwie i w całej okupowanej Europie. Latem 1942 r. większość jego mieszkańców Niemcy wywieźli do obozu zagłady w Treblince. 19 kwietnia 1943 r. oddziały niemieckie przystąpiły do ostatecznej likwidacji getta. W odpowiedzi wybuchło w nim powstanie, będące jednym z najważniejszych wydarzeń związanych z Zagładą Żydów na ziemiach polskich. Do likwidacji getta i pacyfikacji powstania użyto policji i SS, ale brał w niej udział również Wehrmacht. Po upadku powstania okupant przystąpił do rozbioru budynków znajdujących się w obrębie getta. Od lata 1943 r. na jego terenie funkcjonował niemiecki obóz koncentracyjny KL Warschau, przekształcony w maju 1944 r. w obóz pracy – filię obozu koncentracyjnego KL Lublin (Majdanek), w którym więźni byli Żydzi wykorzystywani do prac rozbiórkowych w Sobiborze i Kulmhof.

Kładka piesza łącząca dwie części getta w Warszawie (Zbiory IPN)

Getto w Warszawie zostało utworzone przez Niemców 2 października 1940 r. jako „żydowska dzielnica mieszkaniowa”, w której skoncentrowano całą ludność żydowską Warszawy i okolic. W getcie panowały tragiczne warunki bytowe, a śmiertelność w wyniku głodu i chorób była bardzo wysoka. W 1942 r. władze niemieckie rozpoczęły wysiedle-

nia z getta i wywożenie Żydów do obozu zagłady w Treblince. Na początku 1943 r. w getcie pozostało jedynie 60 tys. ludzi z ok. 450 tys. w 1941 r., pracujących w zakładach produkujących na rzecz III Rzeszy. Po powstaniu getta w maju 1943 r. zostało zlikwidowane, a jego mieszkańcy wywiezieni do Trebłinki i innych niemieckich obozów zagłady.

Skazani na zagładę Żydzi wysiadają z kolejki wąskotorowej w Powierciu, skąd zostaną przewiezieni do obozu zagłady Kulmhof (Zbiory IPN).

BEKANTMACHUNG

Betr.: Todesstrafe für Unterstützung von Juden, die die jüdischen Wohnbezirke unbefugt verlassen haben.

In der letzten Zeit haben sich zahlreiche Juden aus den ihnen zugewiesenen jüdischen Wohnbezirken unbefugt entfernt. Sie halten sich z. Zt. noch im Distrikt Warschau auf.

Ich weise darauf hin, dass durch die Dritte Verordnung des Generalgouverneurs über Aufenthaltsbeschränkung im Generalgouvernement vom 15.10.1941 (Vbl. GG. S. 595) nicht nur die Juden, die in dieser Weise unbefugt den ihnen zugewiesenen Wohnbezirk verlassen haben, mit dem Tode bestraft werden, sondern dass die gleiche Strafe jeden trifft, der solchen Juden wissentlich Unterschlupf gewährt. Dazu gehört nicht nur die Gewährung von Nachtlager- und Verpflegung, sondern auch jede anderweitige Unterstützung, z. B. durch Mitnahme in Fahrzeugen aller Art, durch Ankauf jüdischer Sachwerte usw.

Ich richte hiermit an die Bevölkerung des Distrikts Warschau die Aufforderung, jeden Juden, der sich unbefugt innerhalb eines jüdischen Wohnbezirks aufhält, sofort dem nächsten Polizeikvartier oder Gendarmerieposten zu melden.

Wer einem Juden Unterstützung hat zuteil werden lassen oder z. Zt. noch zuteil werden lässt, hiervon aber bis zum 09.02. 1942, der nächsten polizeilichen Dienststelle Mitteilung macht, wird **STRAFRECHTLICH NICHT VERFOLGT WERDEN.**

In der gleichen Weise wird gegen denjenigen von einer Strafverfolgung Abstand genommen, der die von einem Juden erworbenen Sachwerte bis zum 09.02. 1942, 16 Uhr, in Warschau, Niska 20, abliest oder bei dem nächsten Polizeikvartier bzw. Gendarmerieposten Meldung erstattet.

**Der SS- und Polizeiführer
im Distrikt Warschau.**

Warschau, den 5. September 1942.

OBWIESZCZENIE

Dotyczy kary śmierci za wspieranie żydów, którzy przekroczyli bez uprawnień granicę dzielnicy żydowskiej.

W ostatnim czasie większa ilość żydów wydosłała się bez uprawnienia z ich przeznaczonych dzielnic. Ci znaleźli się dotąd w okręgu warszawskim.

Przypominam, że trzecie rozporządzenie Generalnego Gubernatora z dnia 15.10.1941 r. (Vbl. GG. S. 595) przewiduje, że nie tylko żydzi zostaną skazani na śmierć za przekroczenie granicy dzielnicy żydowskiej, ale każdy, kto w jakikolwiek sposób dopomaga im w ukrywaniu się. Zaznaczam, że za pomoc udzieloną żydowi, nie uważa się tylko przenocowanie ich i wyżywienie, ale również przewożenie ich jakimkolwiek środkiem lokomocji, kupowanie od nich różnych towarów, i t. p.

Zwracam się do ludności okręgu warszawskiego z wezwaniem, aby każdego żyda, który bez uprawnienia przebywa poza granicami dzielnicy żydowskiej, natychmiast zameldować u najbliższego posterunku policyjnego względnie żandarmerji.

Kto udzielił pomocy żydowi albo jeszcze dotąd udziela, a do dnia 9.9.1942 r. godz. 16-tej zamelduje najbliższemu posterunkowi policji lub żandarmerji, nie podlega odpowiedzialności karnej.

Również nie podlega odpowiedzialności karnej ten, kto do dnia 9.9.1942 r., godz. 16-tej, odeśle rzeczy nabyte od żyda pod adresem Warszawa, Niska 20 albo zawiadomi o tym najbliższy posterunek policji wzgl. żandarmerji.

**Kierownik SS i Policji
dla Okręgu Warszawskiego**

Warschau, dnia 5 września 1942 r.

Niemieckie obwieszczenie
okupacyjne z 5 września 1942 r.
(Zbiory IPN)

[Dotyczy kary śmierci za wspieranie żydów, którzy przekroczyli bez uprawnienia granicę dzielnicy żydowskiej.

W ostatnim czasie większa ilość żydów wydosłała się bez uprawnienia z dla nich przeznaczonych dzielnic. Ci znajdują się dotąd w okręgu warszawskim.

Przypominam, że trzecie rozporządzenie Generalnego Gubernatora z dnia 15.10.1941 r. (Vbl. GG. S. 595) przewiduje, że nie tylko żydzi zostaną skazani na śmierć za przekroczenie granicy dzielnicy żydowskiej, ale każdy, kto w jakikolwiek sposób dopomaga im w ukrywaniu się. Zaznaczam, że za pomoc udzielaną żydowi, nie uważa się tylko przenocowanie ich i wyżywienie, ale również przewożenie ich jakimkolwiek środkiem lokomocji, kupowanie od nich różnych towarów, i t. p.

Zwracam się do ludności okręgu warszawskiego z wezwaniem, aby każdego żyda, który bez uprawnienia przebywa poza granicami dzielnicy żydowskiej, natychmiast zameldować u najbliższego posterunku policyjnego względnie żandarmerji.

Kto udzielał pomocy żydowi albo jeszcze dotąd udziela, a do dnia 9.9.1942 r. godz. 16-tej zamelduje najbliższemu posterunkowi policji lub żandarmerji, nie podlega odpowiedzialności karnej.

Również nie podlega odpowiedzialności karnej ten, kto do dnia 9.9.1942 r., godz. 16-tej, odeśle rzeczy nabyte od żyda pod adresem Warszawa, Niska 20 albo zawiadomi o tym najbliższy posterunek policji wzgl. żandarmerji.

Kierownik SS i Policji dla Okręgu
Warszawskiego

Warschau, dnia 5 września 1942 r.]

Po „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej” Polacy stali się kolejnymi ofiarami „rasy panów” w ramach Generalplan Ost.

Realizowano wobec Polaków politykę antyludnościową: eksterminację poprzez masowe egzekucje, umieszczanie w obozach koncentracyjnych, pacyfikację wsi, pracę ponad siły, a także ograniczanie zawierania małżeństw, czy nakłanianie Polek do przerywania ciąży.

Praca niewolnicza

Ponad **2 100 000** obywateli polskich zostało wywiezionych za granicę jako niewolnicza siła robocza, a **ponad 200 tys. niemieckich przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych** w granicach Rzeszy i w okupowanej Polsce korzystało z pracy polskich robotników przymusowych. Każdy robotnik przymusowy pracował średnio 2 lata i 9 miesięcy, co daje łącznie **4 881 000 lat pracy**.

Po zawarciu Traktatu 2+4 została (16 października 1991 r.) podpisana umowa między rządami Polski i Niemiec, na podstawie której utworzono Fundację Polsko-Niemieckie Pojednanie. Fundacja dysponowała 500 mln marek niemieckich, pozostałe środki miały pochodzić z dobrowolnych wpłat od przedsiębiorstw niemieckich, które korzystały z pracy przymusowej polskich pracowników. Łącznie od 1992 r. do połowy 2004 r. fundacja ta wypłaciła **731 843 600 złotych 1 060 689 osobom**, co oznacza średnio **690 zł** na jedną osobę (około 170 USD). Wpłaty te, podobnie jak pomoc dla ofiar eksperymentów pseudomedycznych, nie

Polscy robotnicy przymusowi podczas pracy w szybie górniczym Georg w Niemczech. Niemieckie zdjęcie propagandowe (Zbiory NAC)

- ponad **2 100 000** polskich obywateli zostało wywiezionych do niewolniczej pracy
- przepracowali łącznie ponad **4 881 000** lat
- wartość ich nieopłaconej pracy wynosiła **250 USD** brutto za jeden miesiąc pracy każdego robotnika przymusowego
- z ich niewolniczej pracy korzystało ponad **200 000** niemieckich przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych

miały zatem charakter odszkodowania, ale stanowiły zaledwie pomoc humanitarną dla obywateli polskich – ofiar III Rzeszy Niemieckiej. Warto przy tym zauważyć, że do 2004 r. Niemcy wypłacali pomoc humanitarną mieszkańcom Europy Zachodniej w kwocie kilkunastokrotnie wyższej, niż w przypadku Polaków. Niemiecki przemysł odniósł ogromne korzyści z pracy przymusowej. Do najbardziej znanych firm zaangażowanych w ten proceder należą: Bayer, IG Farben, Siemens, Allianz, Audi, BMW, Deutsche Bank, Dresdner Bank, Hugo Boss, Mercedes-Benz, Opel, Porsche oraz Volkswagen AG.

Polscy robotnicy przymusowi w III Rzeszy w kamieniołomach Finkenkuhle koło Salzgitter (Zbiory NAC)

Bayer

IG Farben

Allianz

Audi

BMW

Deutsche Bank

Dresdner Bank

Heinkel

Hugo Boss

Mercedes-Benz

Opel

Porsche

Volkswagen AG

Ukradzione dzieci

Niemcy zabrali i przeznaczyli do germanizacji **ok. 196 tys.** polskich dzieci, z których tylko 30 tys. udało się odzyskać. Zabrano je tylko dlatego, że były zdrowe, ładne i – według skandalicznych niemieckich kryteriów – „czyste rasowo”. Masowe odbieranie rodzicom dzieci przez Niemców nie było samowolnym, przypadkowym działaniem, lecz efektem starannie zaplanowanej akcji systemowej, w której małe dziecko było traktowane jak przedmiot, który można porwać i przekazać fanatycznym narodowym socjalistom.

Niemcy wybrali do germanizacji
i porwali **ok. 196 tys.**
polskich dzieci.
Odzyskano tylko 30 tysięcy.

Karta informacyjna „ewakuowanego” polskiego dziecka – na rewersie „poglądy polityczne” i „grupa rasowa” (Zbiory AAN, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej)

Haushaltsvorstand <u>evakuiert</u>		Gau: ¹¹³ I/3954	
Name: Malecki,	Vorname: Mieczysław	Konf.: kath,	Lfd. Nr.: 95
Beruf: ohne	geb.: 28.5.1932	in: Theodory, Kreis Lask	
Wohnort: deutsch: Theodory, Kreis Lask	Gemeinde: deutsch:	Kreis:	
polnisch:	polnisch:		
Ehefrau: Vorname: Franz	geb.: 2.4.1907	in: Theodory, Kreis Lask	
Kinder im Haushalt	männlich: Vorname:		
	Alter:		
	weiblich: Vorname:		
	Alter:		
Gesamteindruck der Familie: gut — mittel — mässig <small>(nichtzutreffendes streichen)</small>			
Aussiedlung genehmigt:		Hofkarte Nr.:	Ausges:
Verläufig untergebracht:	am: 15.4.44	in:	weiter
	am:	in:	weiter
	am:	in:	
In Arbeit vermittelt am: 28. 4. 44		nach: 477, 1. 1. 44	
Im Gau untergebracht am:		in:	
In das Generalgouvernement ausgewiesen am:		nach:	

Ofiary dotknięte niepełnosprawnością i ciężkimi chorobami

W czasie wojny **590 tys.** obywateli polskich stało się inwalidami, nie tylko w wyniku bezpośrednich działań wojennych, ale także w wyniku pseudoeksperymentów medycznych i przetrzymywania w obozach koncentracyjnych.

Ponad milion osób zachorowało na gruźlicę, głównie z powodu długotrwałego niedożywienia w czasie okupacji.

Eksperymenty medyczne były prowadzone przez „służbę zdrowia SS” w obozach Buchenwald, Auschwitz-Birkenau, Ravensbrück, Natzweiler-Struthof, Neuengamme, Mauthausen-Gusen, Dachau i Sachsenhausen. Dodatkowo w obozach Mittelbau-Dora, Gross-Rosen, Stutthof, Majdanek i Flossenburg część lekarzy realizowała swoje prywatne zainteresowania, prowadząc pseudobadania nad eutanazją, malarią, gazem musztardowym i bombami zapalającymi, żółtaczką zakaźną zapaleniem wątroby, sterylizacją, truciznami, ropowicą, polygalem i fenolem, krzepliwością i transfuzją krwi, regeneracją kości, mięśni i nerwów oraz transplantacją kości.

W 1945 r. prowadzący eksperymenty zaczęli niszczenie dokumentów i zabijanie „królików doświadczalnych”. Pozostały jednak zeznania świadków, które umożliwiły postawienie zarzutów zbrodniarzom w kitlach. „Proces lekarzy” toczył się w Norymberdze od 25 października 1946 r. do 20 lipca 1947 roku. Tylko 20 lekarzy i 3 asystentów stanęło przed sądem:

- 7 zostało skazanych na śmierć przez powieszenie,
- 5 skazano na dożywocie, w apelacji zamienione na 15–20 lat,
- 3 skazano na 15 lub 20 lat pozbawienia wolności, zredukowane do 10 lat w apelacji,
- 1 wyszedł na wolność po zredukowaniu wyroku do czasu, który spędził w areszcie,
- 7 zostało uniewinnionych.

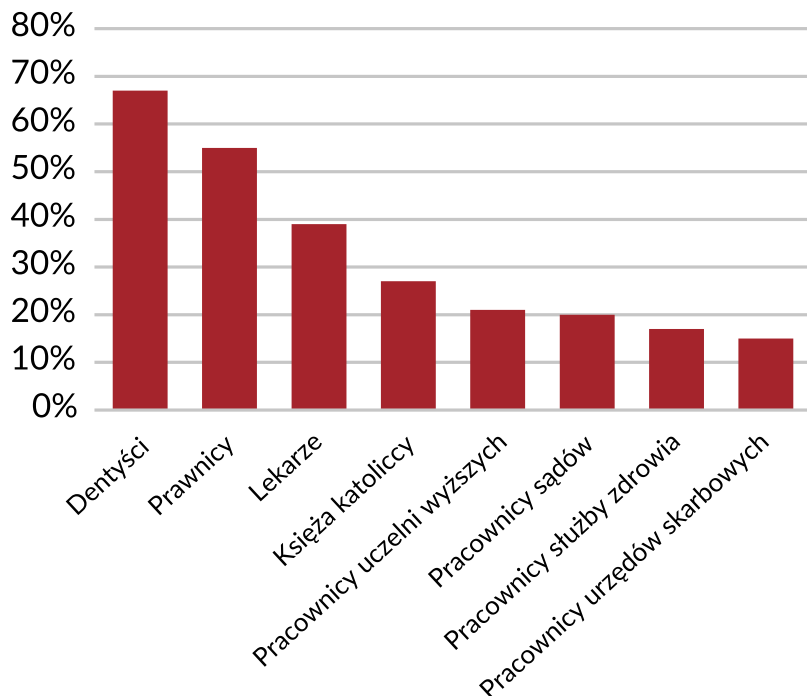
Ostawiony „Anioł Śmierci” z Auschwitz Josef Mengele, podobnie jak wielu innych zbrodniarzy, nigdy nie stanął przed sądem.

Większość nazistowskich eksperymentów nie wniosła nic wartościowego do medycyny. Nie możemy jednak ignorować faktu, że te eksperymenty były przeprowadzane, bo jeśli to zrobimy, cierpienie tysięcy ofiar zostanie zapomniane.

Cztery nagie dziewczęta (dwie pary bliźniaczek), na których doktor Josef Mengele przeprowadzał pseudo-medyczne eksperymenty (czerwiec 1942 r.) (Zbiory IPN)

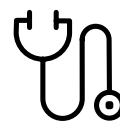
Straty polskiej inteligencji

70%
dentystów

55%
prawników

40%
lekarzy

20%
nauczycieli
akademickich

Ogromne straty poniosła polska inteligencja. Lekarze, prawnicy, nauczyciele, duchowni, urzędnicy byli celowo mordowani jako należący do tzw. „elementu przywódczego”. W niektórych grupach zawodowych, np. wśród dentystów straty osobowe wyniosły blisko 70%, wśród prawników – ponad 55%, wśród lekarzy – 40%, a wśród nauczycieli akademickich 20%.

Intelligenzaktion (Akcja Inteligencja) i AB (Nadzwyczajna akcja pacyfikacyjna)

Akcja „Inteligencja”, nazywana przez sprawców także akcją „politycznego oczyszczania pola” („politische Flurbereinigung”), polegała na wyeliminowaniu osób, które mogłyby uniemożliwić szybką i skuteczną germanizację podbitych ziem. Szacuje się, że w wyniku działań grup operacyjnych policji bezpieczeństwa (Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei) oraz paramilitarnych oddziałów „samoobrony” mniejszości niemieckiej w Polsce (Volksdeutscher Selbstschutz) śmierć poniosło co najmniej 100 tys. osób.

Piaśnica koło Wejherowa była jednym z największych miejsc ludobójstwa niemieckiego w ramach akcji AB w okupowanej Polsce. Szacuje się, że zginęło tu od 12 tys. do 14 tys. osób.

Po prawej: Ekshumacja ciał osób zamordowanych przez Niemców w lasach piaśnickich w latach 1939–1940 (Zbiory Muzeum Miasta Gdyni)

Aktion gegen Universitäts-Professoren (tzw. Sonderaktion Krakau)

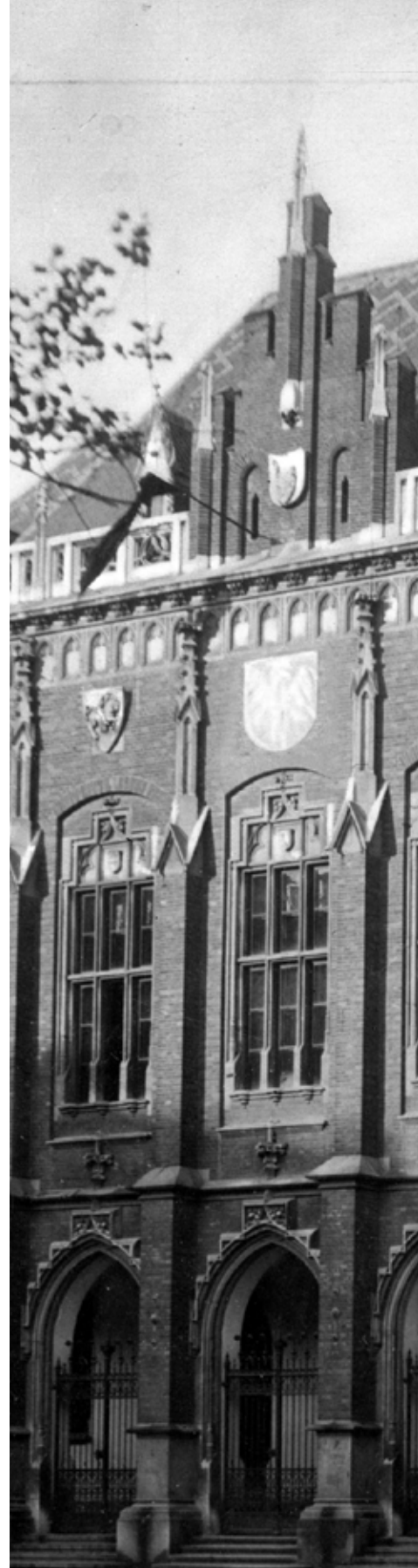
Najbardziej ostawioną zbrodniczą akcją przeciwko polskiej inteligencji w Krakowie była tzw. Sonderaktion Krakau, a właściwie Aktion gegen Universitäts-Professoren, która została przeprowadzona 6 listopada 1939 r. Profesorowie zostali zwabieni na odczyt Sturmbannführera Müllera na temat stosunku władz niemieckich do nauki i nauczania. Niemcy aresztowali wówczas **193 profesorów i wykładowców akademickich** Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej pod pretekstem rozpoczęcia roku akademickiego bez zezwolenia władz okupacyjnych. Aresztowanych przetransportowano do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, gdzie wielu zmarło.

Fryderyk Zoll (Młodszy), profesor prawa, były rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego (ur. 1 lutego 1865 r. w Krakowie, zm. 23 Marca 1948 r. w Krakowie)

So	Mo	Di	Mi	Do	Fr	Sa	Jan.	febr.	März	April	Mai	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dez.	
Schutzhaft-Kartei																			
Name: (bei Frauen auch Geburtsname)																			
Z o l l																			
Vorname: Friedrich																			
Schutztag und -ort: 1.2.65 in Krakau																			
Beruf: Prof. U.J.																			
Beschäftigt bei:																			
Familienstand:																			
Wohnung: Krakau																			
Staatsangehörigkeit: Polen																			
Politische Einstellung: Nat. Pole																			
Glaubensbekenntnis:																			
In Schutzhaft genommen am 6.11.39																			
in Krakau																			
auf Anordnung der (Schleife, Abzeichen) Krakau																			
II D Haft Nr.96																			
Aus der Schutzhaft entlassen am																			
nach																			
Grund der Schutzhaft (Richtwertartige Begründung):																			
Aktion gegen Univ. Professoren																			
Fryderyk Zoll 54(4)																			
6 St. Nr. 50.																			

Fotografie profesorów i karty ich aresztowania 6 listopada 1939 r. podczas tzw. Sonderaktion Krakau
(Dzięki uprzejmości Archiwum UJ i czasopisma „Alma Mater”)

Collegium Novum – budynek, w którym zostali aresztowani profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (Zbiory NAC)

Tadeusz Szydłowski, profesor historii sztuki, konserwator (ur. 9 czerwca 1883 r. w Jarosławiu, zm. 25 października 1942 r. w Krakowie)

St	Mn	Wn	Cz	Pn	Sb	Su	Jan	Feb	Marsz	April	Mai	Juni	Juli	Aug	Sept	Ok	Nov	Dez
Schutzhaft-Kartei																		
Name: (Vor- und Nachname) S z y d ł o w s k i																		
Geburtsort: Jarosław																		
Geburtsdatum und -ort: 9.6.03 in Jarosław																		
Beruf: Prof. U.J.																		
Beschäftigt bei: 																		
Familienstand: 																		
Wohnung: Krakau																		
Staatsangehörigkeit: Polen																		
Politische Einstellung: Nat. Pola																		
Einschreibenummer: 																		
In Schutzhaft genommen am: 6.11.39																		
in Krakau																		
auf Anweisung der (Behörde, Dienststelle) Krakau																		
II D Haft Nr.96																		
Für die Schutzhaft anzufügen ist noch																		
Grund der Schutzhaft (Widerrechtliche Begründung): Aktion gegen Univ. Professoren																		
<i>Tadeusz Szydłowski 44/12</i>																		
G.S. Nr. 38																		

Tadeusz Tempka, profesor medycyny, internista i hematolog (ur. 15 października 1885 r. w Krakowie, zm. 14 marca 1974 r. w Krakowie)

St	Mn	Wn	Cz	Pn	Sb	Su	Jan	Feb	Marsz	April	Mai	Juni	Juli	Aug	Sept	Ok	Nov	Dez
Schutzhaft-Kartei																		
Name: (Vor- und Nachname) T e m p k a																		
Geburtsort: Tadeusz																		
Geburtsdatum und -ort: 15.10.85 in Krakau																		
Beruf: Lektor/Prof. U.J.																		
Beschäftigt bei: 																		
Familienstand: 																		
Wohnung: Krakau																		
Staatsangehörigkeit: Polen																		
Politische Einstellung: Nat. Pola																		
Einschreibenummer: 																		
In Schutzhaft genommen am: 6.11.39																		
in Krakau																		
auf Anweisung der (Behörde, Dienststelle) Krakau																		
II D Haft Nr.96																		
Für die Schutzhaft anzufügen ist noch																		
Grund der Schutzhaft (Widerrechtliche Begründung): Aktion gegen Univ. Professoren																		
<i>Tadeusz Tempka 45/1</i>																		
G.S. Nr. 38																		

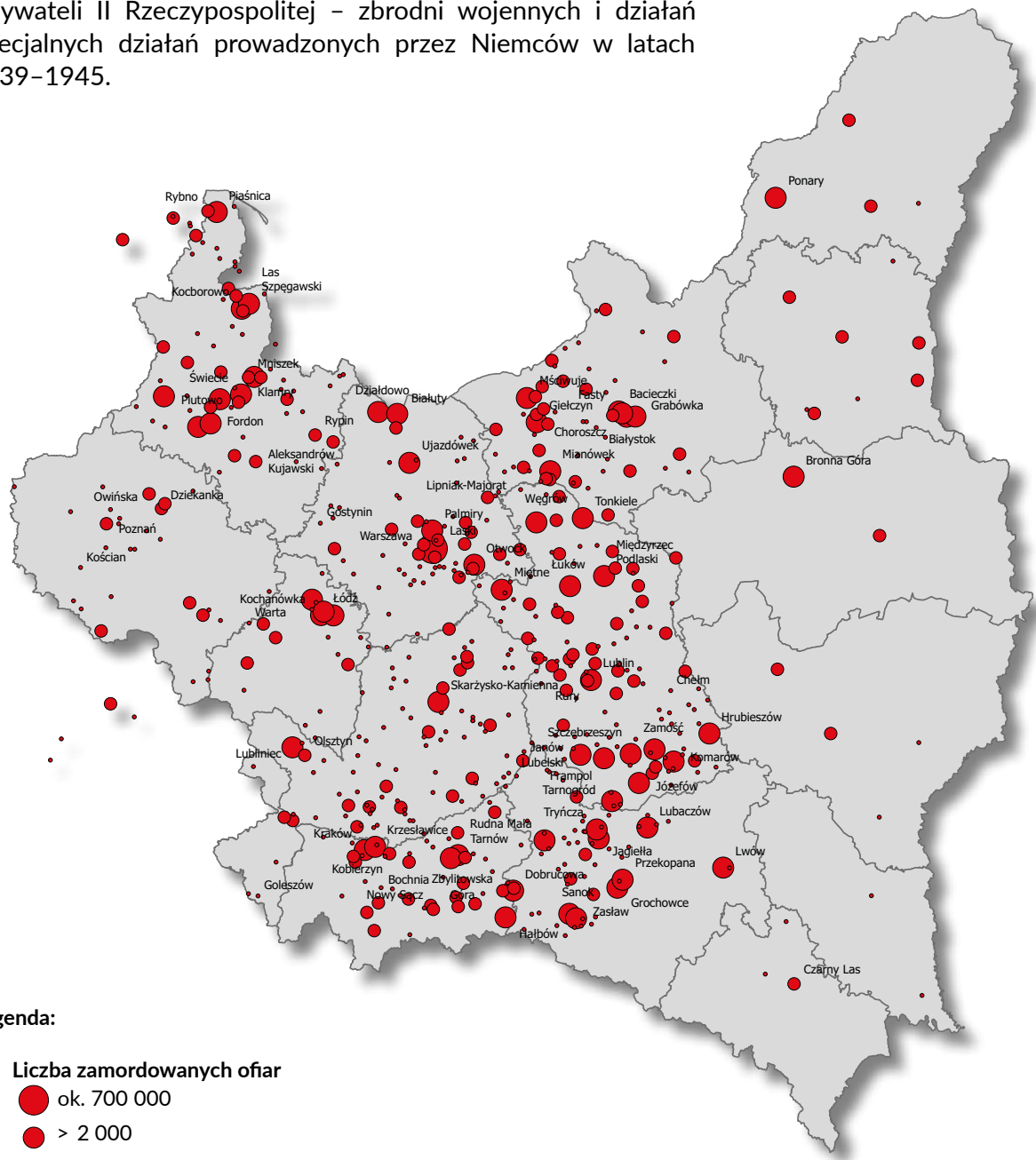

Tadeusz Ważewski, profesor matematyki (ur. 24 września 1896 r. w Wynance k. Czortkowa, zm. 5 września 1972 r. w Rabce-Zdroju)

St	Mn	Wn	Cz	Pn	Sb	Su	Jan	Feb	Marsz	April	Mai	Juni	Juli	Aug	Sept	Ok	Nov	Dez
Schutzhaft-Kartei																		
Name: (Vor- und Nachname) W a ż e w s k i																		
Geburtsort: Tadeusz																		
Geburtsdatum und -ort: 24.9.96 in Orzyżyska																		
Beruf: Prof. U.J.																		
Beschäftigt bei: 																		
Familienstand: 																		
Wohnung: Krakau																		
Staatsangehörigkeit: Polen																		
Politische Einstellung: Nat. Pola																		
Einschreibenummer: 																		
In Schutzhaft genommen am: 6.11.39																		
in Krakau																		
auf Anweisung der (Behörde, Dienststelle) Krakau																		
I, D Haft Nr.96																		
Für die Schutzhaft anzufügen ist noch																		
Grund der Schutzhaft (Widerrechtliche Begründung): Aktion gegen Univ. Professoren																		
<i>Tadeusz Ważewski 47/24</i>																		
G.S. Nr. 38																		

Podsumowanie strat demograficznych Polski spowodowanych przez III Rzeszę Niemiecką

Mapa Polski naznaczona krwawymi punktami męczeństwa obywateli II Rzeczypospolitej – zbrodni wojennych i działań specjalnych działań prowadzonych przez Niemców w latach 1939–1945.

Legenda:

Liczba zamordowanych ofiar

- ok. 700 000
- > 2 000
- > 300
- > 50

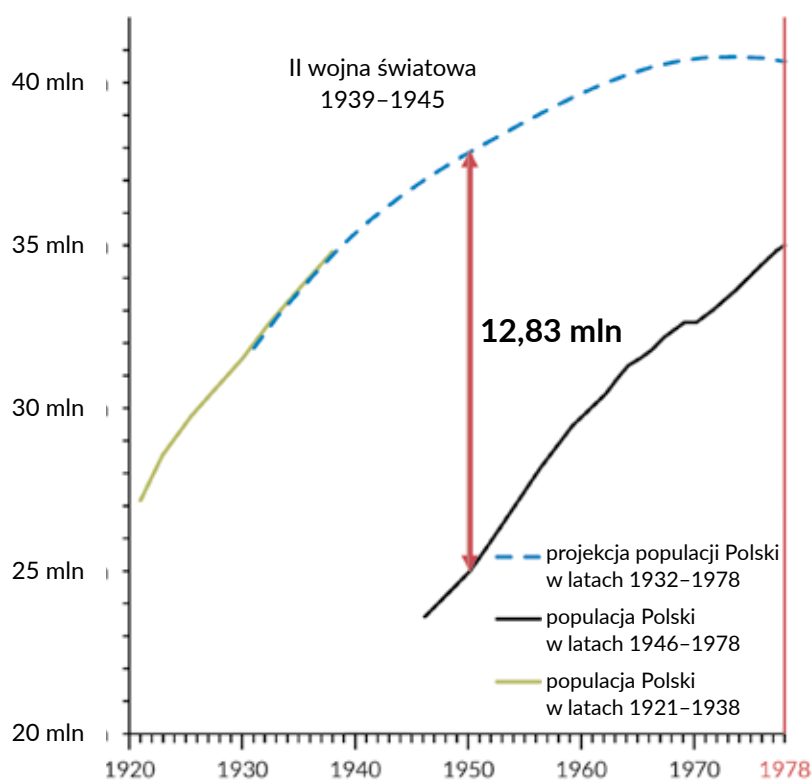

Straty ludności Polski spowodowane wyłącznie działalnością państwa niemieckiego i jego organów wyniosły **5 219 000** obywateli państwa polskiego*,

21% z nich było dziećmi poniżej 10 lat.

*Straty demograficzne spowodowane przez ZSRR nie są uwzględnione w tym zestawieniu.

Polska odbudowała swój potencjał demograficzny dopiero po 33 latach

Po zakończeniu II Wojny Światowej, naród polski potrzebował **33 lat** żeby odbudować potencjał ludnościowy na poziomie sprzed wojny. Analizy komputerowe wskazują, że liczbę **35 100 000** obywateli Polska osiągnęła dopiero w 1978 r.

Rozstrzelanie przez Niemców 52 przypadkowych Polaków w odwecie za atak na posterunek policji niemieckiej w Bochni (18 grudnia 1939 r.) (Zbiory IPN)

Egzekucja trzech Polaków skazanych na śmierć za przemyt żywności; Kutno 9 czerwca 1941 r. (Zbiory IPN)

Ekonomiczna wycena strat ludnościowych

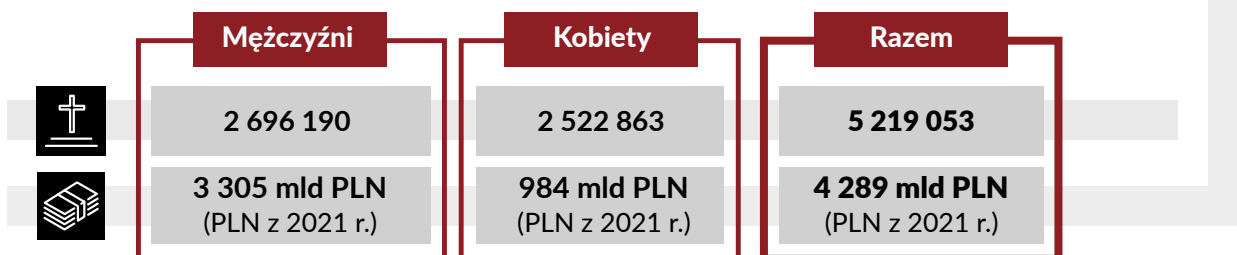
Straty ludzkie zostały wycenione jako utracone wynagrodzenia ofiar i – w konsekwencji – utrata PKB, który wytworzyłyby, gdyby nie było wojny, a zamordowani by przeżyli. Wynagrodzenie za pracę obliczane było łącznie za całe dalsze życie ofiar, z uwzględnieniem wieku i płci.

Średnie utracone wynagrodzenie 1 ofiary śmiertelnej oszacowano na **821 800 PLN (202 400 USD)** z 2021 r.

Utracone wynagrodzenia

Wartość utraconych wynagrodzeń ofiar śmiertelnych oszacowano na

ok. 4 300 mld PLN z 2021 r. (1 056 mld USD)

Wysokość utraconego wynagrodzenia ofiar śmiertelnych oszacowano na ok. 4 biliony 300 miliardów złotych (1,056 bln. USD). Jest to czysto ekonomiczna ocena życia ludzkiego, wyłącznie w kategoriach utraty PKB. Nie uwzględnia to oczywiście cierpienia ofiar, rozbitych rodzin i traumy psychicznej.

Utracone PKB osób, które przeżyły II wojnę światową

W analogiczny sposób obliczono utracony PKB ofiar, które przeżyły okrucieństwa II wojny światowej.

Założono, że **osoby poważnie ranne i ciężko chore** pracowały (według ogólnych wskaźników zatrudnienia) i osiągały połowę produktywności (płacy) osób zdrowych. Druga połowa pensji była utracona i zaliczyliśmy ją do skutków działań niemieckich.

Wszystkie kwoty w polskich złotych z 1938 roku zostały zwaloryzowane do wartości dolara amerykańskiego w 2021 roku. W przypadku wykorzystania jako przelicznika np. złota otrzymane kwoty byłyby wielokrotnie wyższe.

Wartość utraconych wynagrodzeń ofiar, które przeżyły II wojnę światową (w mld PLN z 2021 r.)			
	Osoby dotknięte ciężkimi uszkodzeniami ciała i poważnymi chorobami (łącznie z chorobami umysłowymi)	Dzieci zrabowane	Robotnicy przymusowi
Mężczyźni	220,9 mld PLN	119,4 mld PLN	50,0 mld PLN
Kobiety	47,2 mld PLN	47,0 mld PLN	13,4 mld PLN
Razem	268,1 mld PLN	166,4 mld PLN	63,4 mld PLN
ŁĄCZNIE	497,9 mld PLN (122,6 mld USD)		

Niemcy podczas II wojny światowej wywieźli **196 tys.** dzieci w celu poddania ich germanizacji, z czego 15–20% zostało odzyskanych, dlatego przyjęto 157 tys. jako ostateczną liczbę **skradzionych dzieci**. Straty ich przyszłych zarobków zostały oszacowane w całym cyklu życia, z podziałem na płeć i z uwzględnieniem aktywności zawodowej.

Robotnicy przymusowi byli zatrudniani w wielu gałęziach niemieckiej gospodarki, głównie w rolnictwie, przemyśle, zwłaszcza zbrojeniowym, oraz przy naprawie dróg i linii kolejowych. Szacuje się, że pod koniec wojny stanowili oni około jednej czwartej siły roboczej w Niemczech. Byli to w większości młodzi ludzie w wieku od 15 do 24 lat, dlatego w naszych obliczeniach stosujemy odpowiednie wynagrodzenie dla tej grupy wiekowej.

Daje nam to łączną kwotę **ok. 500 mld zł (ok. 123 mld USD)**.

Mieszkańcy wsi Sochy
zamordowani przez Niemców,
1943 r. (Zbiory IPN)

STRATY MATERIALNE

Metody szacowania wynikały z rodzaju strat i zakresu dostępnych informacji archiwalnych. Jeżeli było to możliwe, wartość strat w dobrach materialnych szacowano **według cen bieżących** według stanu z chwili zniszczenia, przywłaszczenia lub konfiskaty. Podobnie wartość strat wynikających z utraconych korzyści ustalana była według cen bieżących z uwzględnieniem stanu obiektów w chwili zniszczenia lub przywłaszczenia-konfiskaty.

Jedynie w przypadku szacowania strat w rolnictwie przeliczenia na wartość bieżącą dokonywano na podstawie stopy zmian cen reprezentatywnych produktów rolnych.

Poniżej: Ruiny Warszawy
zniszczonej przez Niemców
(Zbiory NAC)

Całkowita wartość strat materialnych wynosi

797,398 mld PLN (196,403 mld USD)

- Budynki mieszkalne i niemieszkalne w miastach
- Budynki mieszkalne i niemieszkalne we wsiach

Utracone korzyści z budynków, które zostały zniszczone lub uszkodzone, a przynosiły lub mogły przynosić dochody

Obiekty zabytkowe i sakralne

Infrastruktura i mienie ruchome w transporcie kolejowym, drogowym i wodnym

Budynki inne niż wcześniej wymienione

Straty w energetyce, przemyśle i rzemiośle

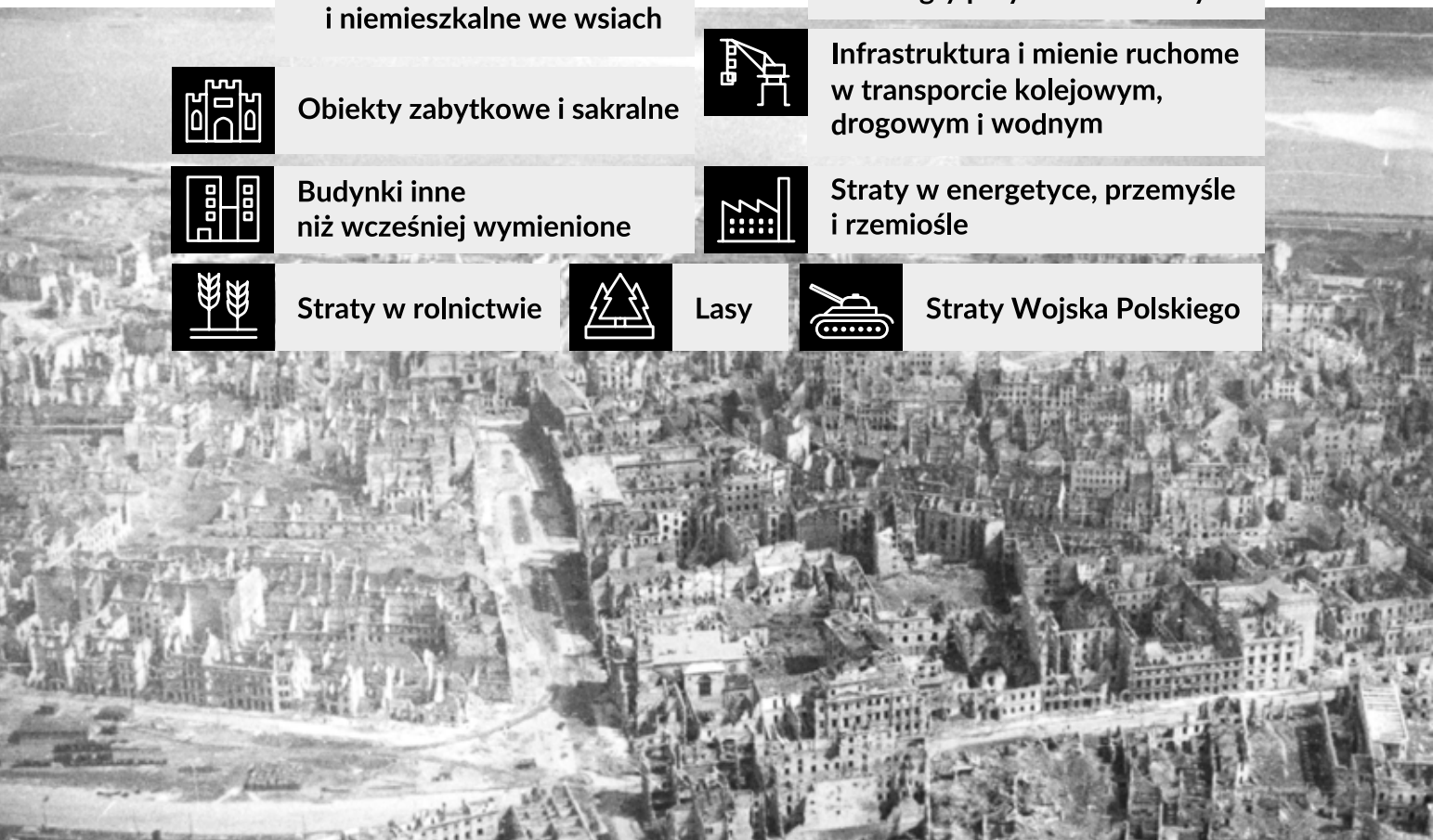
Straty w rolnictwie

Lasy

Straty Wojska Polskiego

STRATY W ZAKRESIE DÓBR KULTURY I SZTUKI

Wyłącznie na ziemiach polskich niszczenie kultury stanowiło element zbrodniczego planu przygotowania przestrzeni życiowej dla „narodu panów”; dlatego funkcjonariusze III Rzeszy Niemieckiej działali w Polsce z dużym zaangażowaniem i bezwzględnością. **Głównym zamiarem okupantów było uczynienie z Polaków „narodu parobków”, pozbawionego własnego dorobku kulturalnego**; najeźdźcy dążyli do zniszczenia wszelkich przejawów działalności twórczej i tego, co Polacy wytworzyli w ciągu wieków.

W wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej Polska poniosła straty w dobrach kultury i dziełach sztuki w wysokości ok. 19,310 mld PLN (4,756 mld USD)

Straty te obejmują nieodwracalne zniszczenia budynków i pomników ważnych dla kultury polskiej, muzeów, dzieł sztuki, literatury i filmu, obiektów sakralnych itp.

Wyliczenie dotyczące wartości strat poniesionych w kulturze i sztuce obejmuje tylko minimalny udokumentowany fragment. Ze względu na brak dokładnych danych **nigdy nie będzie można określić pełnej wartości strat**. Wszystkie szacunki i obliczenia mają więc charakter orientacyjny i oscylują wokół dolnej granicy poniesionych strat.

Niemcy wywożą z okupowanej Warszawy zdemontowany **pomnik Fryderyka Chopina** (1940 r.) (Zbiory AAN)

Rafael Santi, *Portret młodzieńca* (ok. 1510 r.), jedno z najcenniejszych dzieł sztuki zrabowanych przez Niemców z polskich zbiorów podczas II wojny światowej (Zbiory Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego)

Plan Niemiec wobec podbitych i okupowanych przez nich ziem polskich zakładał całkowite zniszczenie i wymazanie polskiej kultury. Unicestwienie miało dotyczyć wszystkich dziedzin polskiej kultury – literatury, muzyki, teatru, kinematografii, sztuk pięknych, a także polskich muzeów, dziedzictwa architektonicznego i pomników. Zamiar ten realizowano planowo i konsekwentnie. Jego celem było najpierw ograniczenie, a następnie całkowita likwidacja polskiego życia kulturalnego. Skala tych działań była absolutnie wyjątkowa, nawet jak na czasy II wojny światowej, a straty kulturowe, jakie poniosła Polska, są nieporównywalne ze zniszczeniami, jakich Niemcy dokonali w innych okupowanych przez siebie krajach, takich jak Francja, Belgia, Norwegia czy Holandia. Tylko na terytorium Polski niszczenie kultury było

Niemieccy żołnierze pozujący do fotografii na fragmentach **Pomnika Grunwaldzkiego w Krakowie**, który zniszczyli w listopadzie 1939 r.

Pomnik Grunwaldzki podczas ceremonii odsłonięcia 15 lipca 1910 r. (fot. z książki Jana Kopczyńskiego i Mateusza Siuchnińskiego *Grunwald. 500 lat chwaly*, Warszawa 1960)

Konny posąg króla Władysława Jagiełły na Placu Jana Matejki, autorstwa Antoniego Wiwulskiego. Ufundowany przez Ignacego Paderewskiego w 500. rocznicę bitwy pod Grunwaldem, w której wojska polsko-litewskie 15 lipca 1410 r. zadały druzgocącą klęskę wojskom Zakonu Krzyżackiego (Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego). Monument został zniszczony przez Niemców na samym początku wojny. Odbudowany Pomnik Grunwaldzki odsłonięto 16 października 1976 roku.

Pomnik polskiego pisarza Henryka Sienkiewicza, uhonorowanego Nagrodą Nobla (proj. Konstanty Laszczyka), odsłonięty w 1927 r. w Parku Jana Kochanowskiego w Bydgoszczy. We wrześniu 1939 r. Niemcy zniszczyli pomnik niemal natychmiast po wkroczeniu do miasta. (Zbiory NAC)

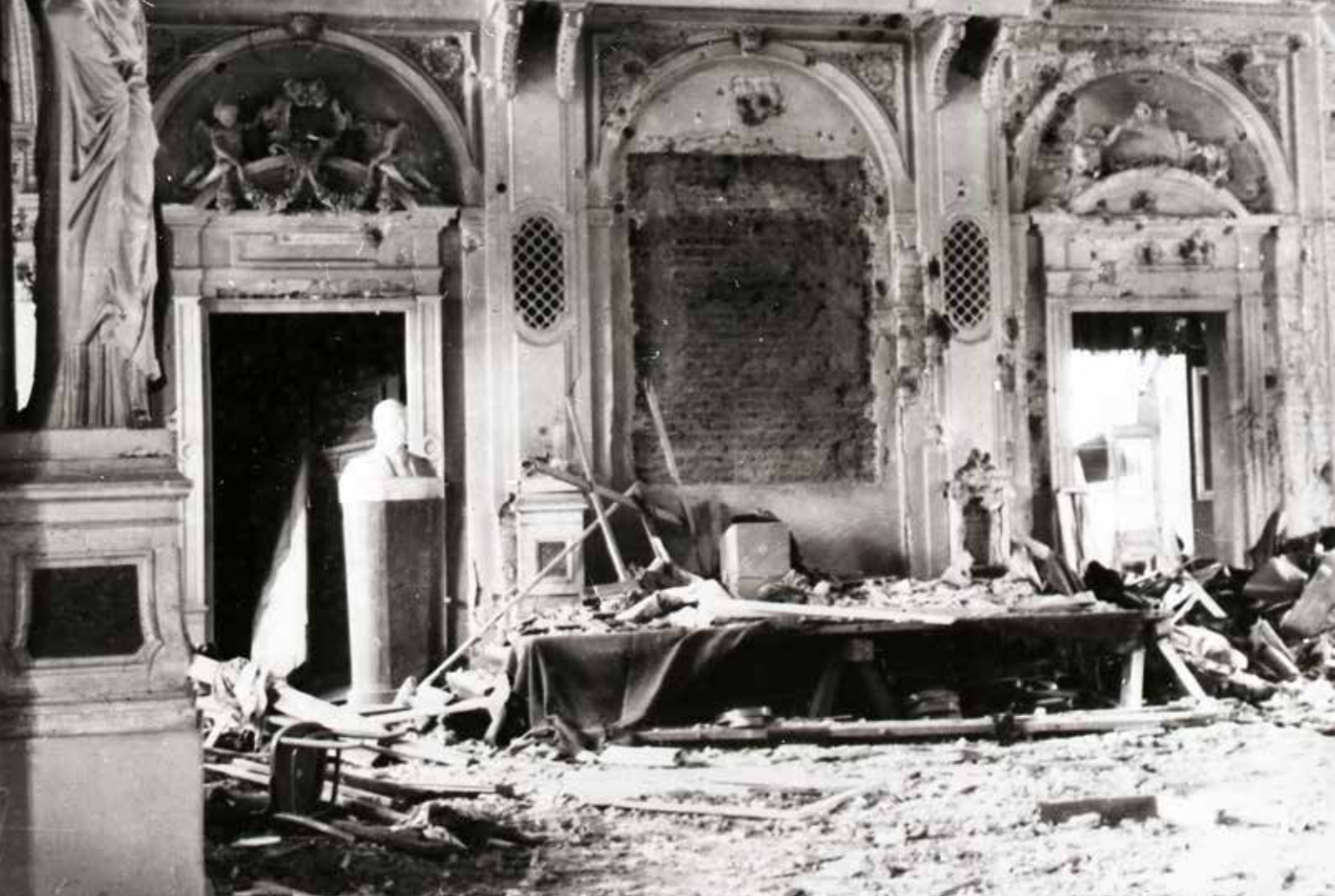
nieodłącznym elementem zbrodniczego planu Niemiec, polegającego na stworzeniu przestrzeni życiowej (Lebensraum) dla rasy panów (Herrenvolk). Jego realizacja była powodem, dla którego funkcjonariusze niemieckiej III Rzeszy okupującej Polskę byli tak głęboko i bezwzględnie zaangażowani w swój projekt dewastacji.

Sposób traktowania kultury polskiej daleko odbiegał od stosunku Niemców do dziedzictwa kulturowego w okupowanej Europie Zachodniej. W zajętej Belgii i Francji zabytki i dzieła sztuki zostały otoczone przez Niemców opieką. Utworzona specjalnie do tego celu „Kunstschutz” dbała o to, aby w stosunku do dóbr kultury na Zachodzie były przestrzegane postanowienia konwencji haskiej z 1907 r. i by publiczne zbiory francuskie nie były rabowane.

Metody niszczenia kultury polskiej można podzielić na cztery rodzaje: niszczenie wytworów polskiej kultury, grabież, eksterminacja twórców oraz likwidacja podstaw organizacyjnych. Pierwszym, najbardziej zauważalnym działaniem było usuwanie materialnych osiągnięć kultury polskiej, polegające na ich fizycznym unicestwieniu. Burzono budynki i pomniki ważne dla kultury polskiej, tłuczono okazy polskiego szkła i płyty gramofonowe z polską muzyką, masowo przekazywano polskie książki na przełom i celowo palono cenne zbiory bibliotek i archiwów.

Najlepszym przykładem metod i celów niemieckich jest zburzenie Zamku Królewskiego. Podczas bombardowania w 1939 r. zniszczone zostały jedynie hełmy wież, część dachu i jedna sala.

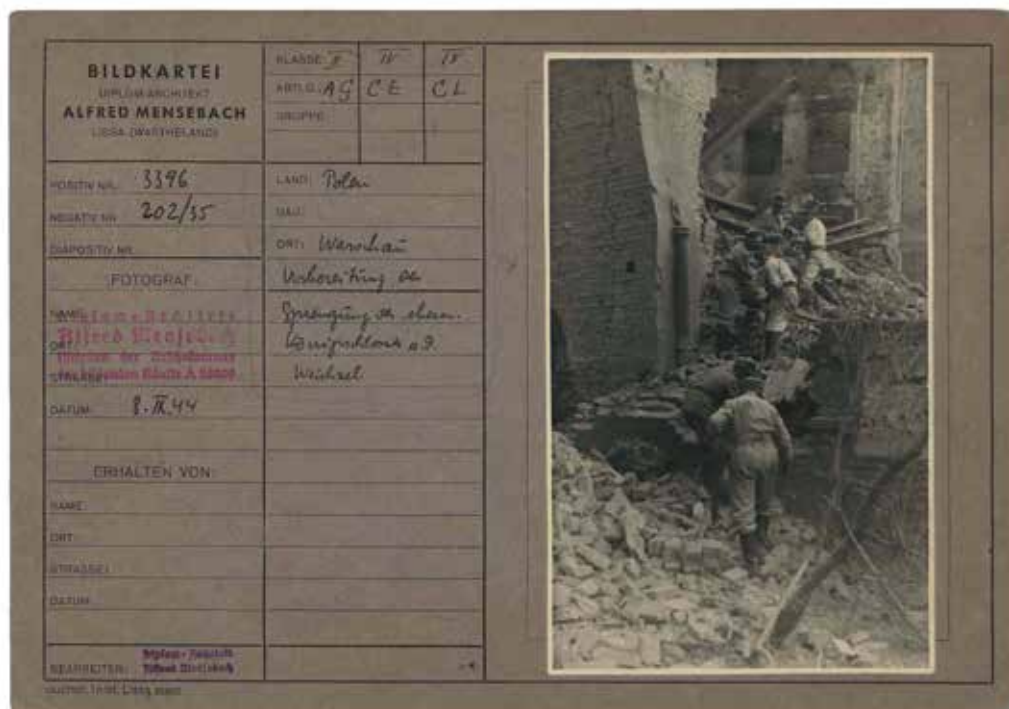

Wnętrza Zamku Królewskiego w Warszawie,
z widocznymi zniszczeniami spowodowanymi przez niemieckie
naloży i ostrzał artyleryjski we wrześniu 1939 r. (Zbiory AAN)

We wrześniu 1944 r.
Niemcy z pomocniczej
policijnej formacji saper-
skiej Technische Nothilfe
rozpoczęli metodyczne
wysadzanie wszystkiego,
co jeszcze pozostało
z Zamku Królewskiego.

**Przygotowanie przed
wysadzeniem byłego
Zamku Królewskiego
nad Wisłą, 9.IX.44**

[Vorbereitung vor Sprengung des ehemaligen
Königsschloßes an der
Weichsel, 8.IX.44] (Zbiory
Instytutu Zachodniego)

Niemieccy żołnierze pozujący **na ruinach pomnika Tadeusza Kościuszki w Łodzi** (autor Mieczysław Lubelski). Niemieckie siły okupacyjne zniszczyły monument tego polskiego bohatera 11 listopada 1939 r., w dniu 21 rocznicy Odzyskania Niepodległości przez Polskę. (Zbiory AP w Łodzi)

Tadeusz Kościuszko (1746–1817) był polskim dowódcą wojskowym, inżynierem i mężem stanu, który stał się bohaterem narodowym w Polsce, Francji i Stanach Zjednoczonych. Walczył w zmaganiach Rzeczypospolitej z Rosją i Prusami oraz po stronie amerykańskiej w wojnie rewolucyjnej. Był wybitnym inżynierem wojskowym, jego prace fortyfikacyjne przyczyniły się do amerykańskiego zwycięstwa w bitwie pod Saratogą w 1777 roku. Zlecono mu zaprojektowanie twierdzy West Point.

W 1783 roku został awansowany na generała brygady. W obronie „Konstytucji Trzeciego Maja”^{*} walczył jako dowódca oddziału. Jako Naczelny Wódz Polskiej Siły Zbrojnej Narodowej, stanął na czele Powstania Kościuszkowskiego w 1794 roku, a po jego upadku dostał się do niewoli rosyjskiej. Zmuszony przez Rosję do emigracji, w 1796 r. udał się do USA, następnie osiadł w Szwajcarii, gdzie zmarł w 1817 r.

^{*}Ustawa Rządowa, zwana „Konstytucją Trzeciego Maja” była pierwszą konstytucją w Europie, w dzisiejszym znaczeniu tego słowa, i drugą taką na świecie (pierwszą była Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki z 11 września 1787 roku).

Pomnik Tadeusza Kościuszki w Łodzi odbudowany w 1960 r. (fotografia Ignacego Płazewskiego, zbiory Muzeum Miasta Łodzi)

Pomnik stojącego Tadeusza Kościuszki. Na cokole znajdują się cztery płaskorzeźby przedstawiające: przysięgę Kościuszki na Rynku Krakowskim, Kościuszkę z Jerzym Waszyngtonem, Kościuszkę z Bartoszem Głowackim przy armacie oraz podpisywanie Uniwersału Połanieckiego.

- Po powrocie do rodzinnego majątku Siechanowice w 1784 r. Kościuszko zmniejszył pańszczyznę dla chłopów z czterech do dwóch dni w tygodniu i całkowicie zwolnił kobiety z jej wykonywania.
- W testamencie z 2 kwietnia 1817 r. napisał: „Czując głęboko, że poddaństwo przeciwne jest prawu natury i pomyślności narodów, oświadczam niniejszem, że znoszę je zupełnie i na wieczne czasy w majątku moim Siechnowice, w województwie brzesko litewskim położonym, tak w imieniu mojem własnem, jak i przyszłych jego posiadaczy. Uznaję więc mieszkańców wsi do majątku tego należącej za wolnych obywateli i nieograniczonych niczem właścicieli posiadanych gruntów. Uwalniam ich od wszelkich bez wyjątku danin, pańszczyzny i powinności osobistych, do których dotąd względem właścicieli majątku tego byli obowiązani. Wzywam ich tylko, aby dla dobra własnego i kraju starali się o zakładanie szkół i szerzenie oświaty”.
- Miesiąc przed śmiercią, w liście do Jeffersona, Kościuszko potwierdził swoją wolę wyrażoną w 1798 roku, by pieniądze, które zarobił w Ameryce i tam pozostawił, po jego śmierci zostały przeznaczone na wyzwolenie i edukację czarnych niewolników.

Architekci warszawscy podjęli się w ciągu dwóch tygodni wykonania prowizorycznego zabezpieczenia Zamku przed opadami i skutkami zbliżającej się zimy, czemu kategorycznie sprzeciwili się władze niemieckie, które prawdopodobnie już wtedy miały plan całkowitego zburzenia Zamku. 10 października 1939 r. na Zamek Królewski przybył Hans Frank. Podczas wizyty zerwał orły z tronu królewskiego, dając tym samym przyzwolenie na grabież wewnątrz zamkowych. W ciągu dwóch miesięcy Niemcy ogołocili wewnątrz Zamku nie tylko z najcenniejszych zabytków, ale ze wszystkich przedmiotów o jakiegokolwiek wartości użytkowej. Najcenniejsze obiekty wywieziono do siedziby Hansa Franka do Krakowa lub rozdzielono pomiędzy urzędy niemieckie mieszczące się w Warszawie. Pozostałe przedmioty padły łupem pojedynczych Niemców, którym zezwolono na zabieranie dowolnych przedmiotów z zamku „na pamiątkę”. W styczniu 1940 r. z Zamku Królewskiego pozostały jedynie gołe mury. Zdarte zostały nawet boazerie, stiuki, posadzki, zrujnowano także stropy.

Jak się później okazało, dewastacja wewnątrz zamku stanowiła wstęp do całkowitego zniszczenia bryły budynku. Już w listopadzie 1939 r. Niemcy przystąpili do wykonywania w ścianach odwiertów na ładunki wybuchowe, ale z niewiadomych przyczyn

**Neoklasycystyczny Kościół
Matki Bożej Częstochowskiej
przy ul. Łazienkowskiej 14/16
w Warszawie** konsekrowany
12 listopada 1933 r.

Na zdjęciu ruiny kościoła zniszczonego podczas niemieckich nalotów we wrześniu 1944 r. oraz podczas Powstania Warszawskiego. W jego gruzach zginęło kilkadziesiąt osób, które szukały schronienia w świątyni oraz ranni powstańcy i cywile ze znajdującego się tam szpitala polowego. Lotnicy Luftwaffe zbombardowali kościół mimo widocznych flag Czerwonego Krzyża. Z budynku pozostała tylko dzwonnica, fragment kolumnady i tympanon.
(fot. Karol Pęcherski, zbiory MPW)

zaniechano wówczas wysadzenia Zamku. Zrobiono to jednak we wrześniu 1944 r., tuż przed odwrotem armii niemieckiej. Zburzenie Zamku zostało dokonane z pełną premedytacją. Niemcy, niszcząc symbol polskiej państwowości, chcieli w ten sposób złamać morale narodu.

Archiwa i biblioteki. Archiwa prowincjonalne poniosły straty już na początku wojny. Podczas walk i przemarszu wojsk zostały spalone zasoby archiwów w Kutnie, Kole i Pucku. Zniszczenia nie ominęły także zbiorów prywatnych. Tylko w Wielkopolsce z 22 zbiorów zdewastowano lub spalono 12, pozostałe 10 wywieziono w głąb Rzeszy. Archiwa ucierpiały także podczas usuwania ich z zajmowanych budynków, w których Niemcy lokowali wojsko

Popioły ze spalonych przez oddziały niemieckie **zbiorów Archiwum Akt Nowych**, listopad 1944 r., Warszawa. (Zbiory AAN)

lub urzędy. Akcja częściowego lub całkowitego usuwania archiwów objęła wszystkie archiwa prowincjonalne.

Najdotkliwsze straty poniosły zespoły archiwalne znajdujące się w Warszawie i Poznaniu oraz w województwach poznańskim i pomorskim. W wyniku bombardowania i ostrzeliwania Warszawy Archiwum Oświecenia Publicznego spłonęło całkowicie, Archiwum Skarbowe – w przeważającej części, a Archiwum Sądu Okręgowego zostało zdewastowane. Znacznie ucierpiały także zasoby archiwalne Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych.

W wyniku działań wojennych i okupacji straty największych archiwów w Warszawie wyniosły:

- Archiwum Główne Akt Dawnych – **około 80%**;
- Archiwum Akt Nowych – **95%**;
- Archiwum Skarbowe – **100%**;
- Archiwum Oświecenia Publicznego – **100%**;
- Archiwum Miejskie – **100%**.

Podczas oblężenia Warszawy straty poniosły również zbiory archiwalne przy Bibliotece Ordynacji Zamoyskich, znaczna część Biblioteki Przeddzieckich, archiwa Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych, biura spisów powszechnych Głównego Urzędu Statystycznego i wielu innych urzędów, np. Izby Skarbowej.

Druga faza niszczenia archiwów warszawskich przypada na okres od 1 października 1939 r. do 1 sierpnia 1944 r., czyli do wybuchu powstania warszawskiego. Całe zespoły archiwalne lub ich części wywożono z Generalnego Gubernatorstwa do Rzeszy jako zdobycz wojenną, bądź też powołując się na zasady pochodzenia lub przynależności terytorialnej zespołów archiwalnych, a nawet pod pozorem wypożyczenia.

Jednak najtragiczniejszy był okres od 1 sierpnia 1944 r. do końca okupacji. Z relacji świadków i uczestników obrony archiwów podczas powstania warszawskiego wynika, że zniszczenia w trakcie działań bojowych były relatywnie niewielkie, nie przekraczały 10–15% poszczególnych zasobów. Zachowane zespoły zostały jednak spalone przez Niemców już po ustaniu walk powstańczych, kiedy metodycznie podpalali oni magazyny archiwalne.

Akcja niszczenia kultury polskiej nie ominęła również bibliotek. W Generalnym Gubernatorstwie najcenniejsze egzemplarze były

konfiskowane przez niemieckich historyków sztuki, wywożone przez bibliotekarzy, grabione przez żołnierzy i planowo niszczone przez władze okupacyjne.

W 1941 r. ze znajdujących się w Warszawie Biblioteki Narodowej, Biblioteki Uniwersyteckiej i Biblioteki Krasieńskich utworzono jedną bibliotekę – „Staatsbibliothek Warschau”. Wszystkie rękopisy umieszczono w gmachu Biblioteki Krasieńskich, a niszczenie tego olbrzymiego zbioru rozpoczęło się 5 września 1944 r. na skutek ataku bombowego. Miesiąc później Niemcy gmach podpalili i wówczas zostały utracone warszawskie zbiory rękopiśmienne. Inne, mniejsze biblioteki także zostały zniszczone.

W ujęciu liczbowym straty i szkody poniesione przez polskie biblioteki były ogromne, a pod względem jakościowym – praktycznie nie do naprawienia.

Jest to, najlepszy jaki mamy, bilans zarejestrowanych strat dla bibliotek, ale podane w nim liczby są zdecydowanie niższe od rzeczywistych.

Rejestracja strat w bibliotekach prowadzona po wojnie przez Ministerstwo Oświaty ograniczała się do bibliotek szkolnych, powszechnych, częściowo naukowych i sporadycznie – prywatnych. Nie zostały odnotowane straty bibliotek fachowych i specjalistycznych, kościelnych i wielu innych.

Z materiału zgromadzonego po wojnie przez Ministerstwo Oświaty wynika, że przybliżona wartość strat bibliotek wynosi

411 mln zł przedwojennych.

Ponadto zebrany przez Ministerstwo Oświaty materiał, który posłużył do obliczenia strat, nie objął wielu bibliotek, które z powodu wydarzeń wojennych lub działań okupanta uległy całkowitej zagładzie i w związku z tym nie pozostały po nich żadne ślady dokumentacyjne lub pozostały znikome. Podobnie nie ma również informacji o stratach bibliotek, których zbiory częściowo ocalały. Powodem był brak dokumentacji, celowo zniszczonej przez Niemców.

Nie da się nawet w przybliżeniu oszacować strat poniesionych przez składy księgarskie, antykwariaty, czytelnie publiczne i wypożyczalnie, które w Warszawie i na ziemiach przyłączonych do Niemiec utraciły prawie wszystkie zasoby. Ponadto przestały istnieć biblioteki prywatne adwokatów, lekarzy, uczonych, intelektualistów.

Niemcy z premedytacją realizowali plan niszczenia polskiej książki również poza granicami okupowanej Polski. Po zajęciu Francji nie wywozili bibliotek francuskich, natomiast z Paryża z Quai d'Orleans 6 wywieźli Bibliotekę Polską i przekazali ją ministrowi III Rzeszy Alfredowi Rosenbergowi. W 1939 r. zbiory Biblioteki Polskiej obejmowały 145 tys. książek, 1000 rękopisów, 12 tys. rycin, 2800 atlasów i map oraz 20 tys. kopii dokumentów dotyczących historii Polski z archiwów angielskich i francuskich. Ponadto znajdował się tam zbiór czasopism, fotografii, medali i monet.

Z przedwojennych zbiorów tylko 40% wróciło do Biblioteki Polskiej, 30% (odnalezione w Polsce) przekazano jako depozyt do Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie, a pozostałe 30% nie zostało odnalezione.

Nie jest możliwe oszacowanie miarą pieniężną dorobku kulturowego, na który składają się całe wieki nieprzerwanej ewolucji intelektu i ducha narodu. O dorobku kulturowym nie świadczy jedynie zespół materialnych tzw. obiektów kulturowych, ale przede wszystkim osiągnięcie pewnego etapu na drodze duchowego i umysłowego rozwoju społeczeństwa. Właśnie taki rozwój warunkuje samą możliwość powstania tych obiektów kulturowych. Nie wartość materialna przedmiotów, która świadczy tylko o zewnętrznym niejako wyrazie kultury, ale ich mnogość i różnorodność są właściwym świadectwem danej kultury, a poziom twórczości i stopień jej doskonałości jest istotną miarą osiągnięć w tej dziedzinie.

Nawet jeżeli dla jakichś celów praktycznych konieczne byłoby wyodrębnienie samej tylko wartości rzeczowej obiektów kulturowych, to w stosunku do wartości idealnej takich obiektów ich ściśle rzeczowa wartość jest najczęściej zbyt znikoma, aby można ją było przyjąć za chociażby orientacyjną przy ocenie dorobku kulturowego.

Dlatego też strat w kulturze artystycznej i naukowej wynikających z działań wojennych i okupacji niemieckiej nie powinno się traktować na płaszczyźnie ekonomicznej.

Bibliothèque Polonaise de Paris, France
(fot. Cancre, Wikipedia, 2011)

Biblioteka Polska w Paryżu (Bibliothèque polonaise de Paris) była polską instytucją kulturalną założoną w 1838 r. przez m.in. Adama Jerzego Czartoryskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza i Karola Sienkiewicza jako fundacja Wielkiej Emigracji. Jej zadaniem było gromadzenie książek, archiwów i przedmiotów o znaczeniu narodowym ocalonych przed grabieżą i zniszczeniem. Stała się centrum dokumentacyjnym otwartym dla Polaków i obcokrajowców.

W 2013 roku UNESCO włączyło Bibliotekę Polską w Paryżu, Paryskie Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu i Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu do swojego rejestru „Pamięć Świata”.

STRATY W BANKOWOŚCI I UBEZPIECZENIACH

Straty w bankowości

Na terenach włączonych do Rzeszy wszystkie polskie instytucje kredytowe zostały przeznaczone do likwidacji. W przypadku Generalnego Gubernatorstwa Niemcy zezwolili na wznowienie działalności tylko kilku banków i instytucji kredytowych; pozostałe zostały zamknięte, co spowodowało duże straty w ich majątku.

Łączna kwota strat polskich instytucji kredytowych i oszczędnościowych oraz ich klientów poniesionych w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej wynosi **89,321 mld PLN (22 mld USD)**

Bilet skarbowy III Rzeszy w Generalnym Gubernatorstwie (Zbiory AAN)

Straty w ubezpieczeniach

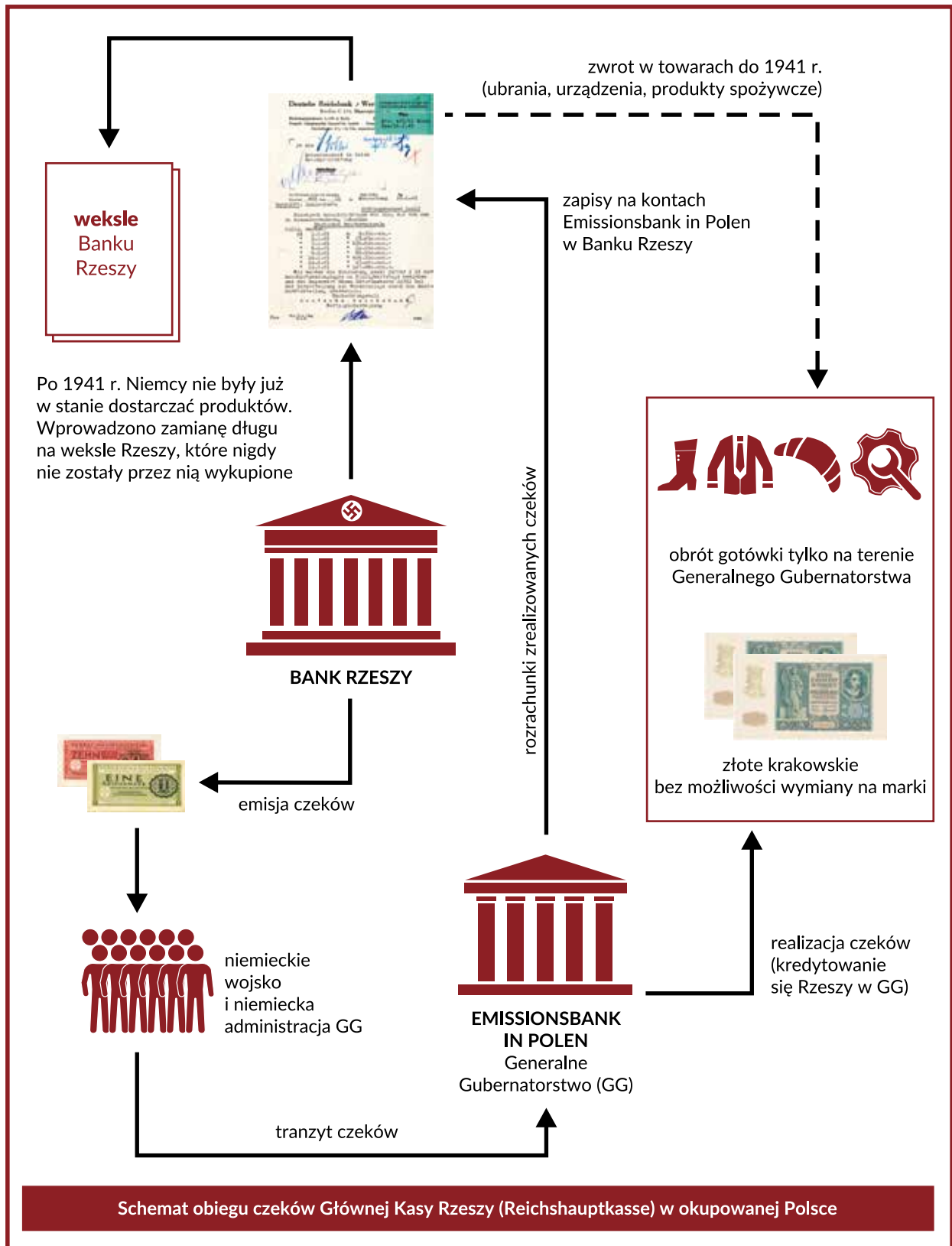
Zarządzenia niemieckiego okupanta w Generalnym Gubernatorstwie całkowicie pozbawiły instytucje ubezpieczeń społecznych możliwości czerpania dochodów ze swojego majątku. Na terenach włączonych do Rzeszy zostały one całkowicie pozbawione swojego majątku.

Łączna kwota strat polskich instytucji ubezpieczeń społecznych i zakładów ubezpieczeń poniesionych w wyniku działań wojennych i okupacji niemieckiej wynosi **34,804 mld PLN (8,572 mld USD)**

Po prawej:
Zniszczony budynek
Towarzystwa Ubezpieczeń
Prudential w Warszawie
(Zbiory NAC)

STRATY SKARBU PAŃSTWA

Łączna wartość strat podatkowych i monopolowych poniesionych przez Ministerstwo Skarbu Państwa wyniosła **296 mld 490 mln PLN**.

Należy podkreślić, że pobrane przez okupanta podatki i dochody monopolowe były skrupulatnie wykorzystywane przez niemiecką gospodarkę wojenną.

Bardzo dotkliwe były również straty wynikające z okupacji Emissionsbank in Polen, który używał również nazwy Bank Emisyjny w Polsce, utworzony przez Niemców w Generalnym Gubernatorstwie. Dotyczy to zwłaszcza utrzymywania przez ludność polską niemieckich formacji wojskowych w Generalnym Gubernatorstwie.

Roszczenia z tytułu działalności Emissionsbanku w Polsce zostały oszacowane na **196 mld 320 mln PLN**.

Łączna kwota strat podatkowych i monopolowych oraz strat spowodowanych działalnością Emissionsbank in Polen wyniosła

492,811 mld PLN (121,382 mld USD)

Czek zielony Głównej Kasy Rzeszy (Reichshauptkasse) (Zbiory prywatne)

[Rewers: „Banknot rozrachunkowy dla niemieckich sił zbrojnych (Wehrmacht). Emitowany w ramach regulacji płatniczych dla Wehrmachtu w krajach nie niemieckich wyłącznie dla członków Wehrmachtu oraz im równorzędnych i wymierny jedynie przez te osoby we wszystkich kasach i miejscach wpłaty Wehrmachtu, Kasach Kredytowych Rzeszy i punktach wymiany, następnie w Rzeszy przez Bank Rzeszy i pozostałe niemieckie domy bankowe.”]

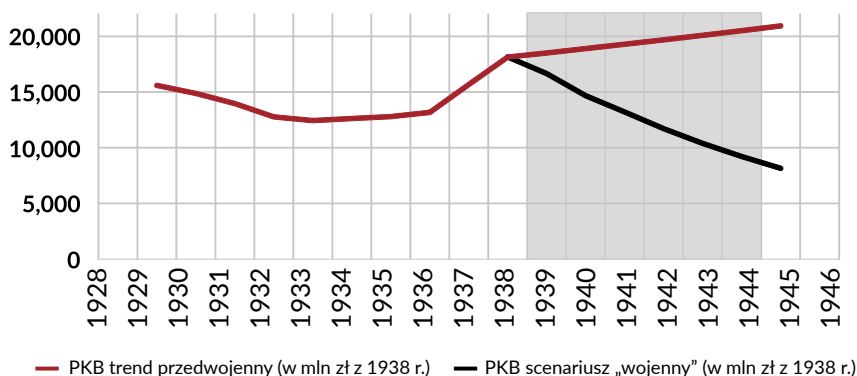
Czek czerwony Głównej Kasy Rzeszy (Reichshauptkasse) (Zbiory prywatne)

[Awers: „Niniejszy czek służy do rozliczenia kosztów podróży Wehrmachtu oraz do uiszczania opłat w krajach, w których ich płatność w walucie krajowej jest ograniczona. Jego stosowanie w ogólnych transakcjach płatniczych jest zabronione.”]

ESTYMACJA STRAT W PKB

Scenariusz wojenny polskiego PKB ze stratami spowodowanymi przez Niemcy w czasie II wojny światowej

Utrata PKB i niższy poziom dobrobytu po wojnie

Wyliczenia dotyczą udokumentowanych i policzalnych strat osobowych i związanych z nimi utraconych dochodów, a także strat w majątku rzeczowym. Nie obejmują one wszystkich poniesionych strat i zostały obliczone przy bardzo ostrożnych założeniach.

Należy stwierdzić, że w Raporcie przyjęto **minimalne wyliczenia uzyskane przy zastosowaniu najbardziej powściągliwych podejść i minimalizacji wyniku końcowego.**

Decyzja ta została podjęta celowo, aby uniknąć zarzutów o wyolbrzymianie skali roszczeń. Należy jednak mieć świadomość, że możliwe jest przyjęcie metodologii uwzględniającej rozszerzone spektrum roszczeń. Taką metodą wyceny są obliczenia oparte na szacowanych stratach PKB.

Straty wojenne spowodowane przez Niemcy zmniejszyły o połowę zdolność Polaków do generowania bogactwa. Straty te są nieodwracalne i przesądziły o losie przyszłych pokoleń Polaków.

WARTOŚĆ STRAT PONIESIONYCH PRZEZ POLSKĘ W WYNIKU AGRESJI I OKUPACJI NIEMIECKIEJ

Wszystkie składniki wartości strat materialnych i demograficznych sumują się do łącznej kwoty polskich strat w wysokości **6 220 609 mln PLN** [sześć bilionów dwieście dwadzieścia miliardów sześćset dziewięć milionów złotych], co na koniec 2021 roku daje **1 532 170 mln USD** [jeden bilion pięćset trzydzieści dwa miliardy sto siedemdziesiąt milionów dolarów amerykańskich].

Suma wszystkich składników daje łączną kwotę polskich strat

6 220 609 mln PLN

Słownie: sześć bilionów dwieście dwadzieścia miliardów
sześćset dziewięć milionów złotych

1 532 170 mln USD

Słownie: jeden bilion pięćset trzydzieści dwa miliardy
sto siedemdziesiąt milionów dolarów amerykańskich

Dla porównania:

Straty poniesione przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej
podczas II wojny światowej wynoszą

około 125% całego budżetu Unii Europejskiej na lata 2021–2027

lub 1/3 PKB Niemiec w 2021 r.

Odszkodowania wojenne – uwarunkowania prawne

Do dziś Rzeczpospolita Polska nie otrzymała kwoty reparacji wojennych przyznanych decyzją trzech wielkich mocarstw w Poczdamie.

Traktat o ostatecznym rozliczeniu, zwany też traktatem 2+4, podpisany 12 września 1990 r. w Moskwie, w ogóle nie poruszał kwestii reparacji wojennych czy odszkodowań w odniesieniu do Niemiec, a dotyczył jedynie zakończenia II wojny światowej. Ponadto Polska nie była sygnatariuszem tego traktatu.

Rząd Republiki Federalnej Niemiec potwierdza, że kwestia reparacji za nieprzedawnione zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości, zgodnie ze Statutem Rzymskim (art. 29), może być rozwiązana jedynie w drodze traktatu pokojowego. I rzeczywiście, rząd niemiecki podpisał szereg takich umów, m.in. z rządami dwunastu państw Europy Zachodniej, nie zawarł jednak takiej umowy z Polską.

BRAK DRÓG SĄDOWYCH DLA OFIAR

- **Miliony obywateli polskich**, którzy doświadczyli niewyobrażalnych cierpień fizycznych i psychicznych, a często stracili cały swój dobytek, **nigdy nie otrzymali żadnego odszkodowania**.
- Próby indywidualnego dochodzenia roszczeń w polskich i niemieckich sądach okazały się **nieskuteczne**. Niemcy nie uznają orzeczeń sądowych wydanych w krajach, w których dopuścili się zbrodni wojennych. Nawet w obecnym

Po prawej: Warszawa, Most Kierbedzia wysadzony przez Niemców we wrześniu 1944 r. (fot. W. Żdźarski/NAC)

stanie rozwoju ochrony praw człowieka i rozszerzania praworządności w Unii Europejskiej Niemcy nadal uchylają się od odpowiedzialności odszkodowawczej, zastaniając się immunitetem przed postępowaniem sądowym.

- **W powszechnej świadomości nie ma rzetelnej wiedzy o najnowszej historii Polski, nie ma też zrozumienia dla rozmiaru jej strat i konsekwencji dla żyjących dziś ludzi.**
- **Niemcy do dziś nie rozliczyły się z grabieżą dzieł kultury i sztuki należących do państwa polskiego i do obywateli polskich.**

Przemilczenie Przedawnienie Zapomnienie

Od zakończenia II wojny światowej prawni następcy III Rzeszy nie czuli i nadal nie czują się zobowiązani do zadośćuczynienia za zbrodnie wojenne i wyrządzone szkody. Nie wykazują woli ani zadośćuczynienia Polsce i Polakom, ani zwrotu zagrabionych zasobów. Kwestionują odpowiedzialność polityczną i prawną wobec Polski za skutki II wojny światowej, a ich działania ograniczają się do symbolicznych gestów i słów o odpowiedzialności moralnej.

W latach 1947–1989 państwo polskie bezskutecznie podejmowało liczne próby uregulowania kwestii niemieckich odszkodowań. Obywatele polscy nie otrzymali ich jednak, ze względu na dyskryminujące ustawodawstwo Republiki Federalnej Niemiec (RFN), która nie czuła się zobowiązana do spłaty tego tragicznego długu wobec narodu polskiego. Polscy eksperci stwierdzili, że „wręcz przeciwnie, całe ustawodawstwo RFN zmierza do tego, aby nie wywiązać się z tego obowiązku”; „Na podstawie tej praktyki można stwierdzić, że uregulowanie kwestii niemieckich odszkodowań dla Polski zależy wyłącznie od decyzji politycznych”, oraz „Nie jest to element prawny, nie jest to również miłosierdzie ze strony państwa–agresora”.

Mimo istnienia takiej możliwości, **Niemcy unikały i unikają uregulowania tej kwestii w formie umów dwustronnych.** Od zakończenia wojny politykę niemiecką wobec Polski można scharakteryzować jako grę w „**przemilczenie, przedawnienie, zapomnienie**”.

Dzisiaj mówimy:
**Nie dla przemilczenia
Nie dla przedawnienia
Nie dla zapomnienia**

Spis treści

Wstęp **2**

Uchwała nr 51 Rady Ministrów z dnia 18 kwietnia 2023 r. w sprawie konieczności uregulowania w stosunkach polsko-niemieckich kwestii reparacji, odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu strat, jakie Polska i Polacy ponieśli z powodu bezprawnej napaści Niemiec na Polskę w 1939 r. oraz późniejszej okupacji niemieckiej **9**

Raport w skrócie **11**

Konsekwencje II Wojny Światowej dla Polski **13**

Zmiany granic **14**

Zmiany terytorialne w porównaniu do innych krajów **15**

Straty demograficzne Polski **16**

Niemieckie obozy koncentracyjne i obozy śmierci **16**

Holocaust Żydów **18**

Praca niewolnicza **22**

Ukradzione dzieci **24**

Ofiary dotknięte niepełnosprawnością i ciężkimi chorobami **25**

Straty polskiej inteligencji **26**

Podsumowanie strat demograficznych Polski spowodowanych przez III Rzeszę Niemiecką **30**

Ekonomiczna wycena strat ludnościowych **32**

Straty materialne **34**

Straty w zakresie dóbr kultury i sztuki **35**

Straty w bankowości i ubezpieczeniach **46**

Straty w bankowości **46**

Straty w ubezpieczeniach **46**

Straty skarbu państwa **49**

Estymacja strat w PKB **50**

Wartość strat poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej **51**

Odszkodowania wojenne – uwarunkowania prawne **52**

Brak dróg sądowych dla ofiar **52**

Przemilczenie, przedawnienie, zapomnienie **54**

Wydawca
Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej
Al. J. Ch. Szucha 23, 00-580 Warszawa

Instytut Strat Wojennych im. Jana Karskiego
ul. Tadeusza Rejtana 17, 02-516 Warszawa

Redaktor
Konrad Wnęć

Projekt i łamanie publikacji
Agnieszka Furyk – DjaF

Zdjęcie na okładce
Płonący Zamek Królewski w Warszawie, 1939 r. (Zbiory NAC)

© Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej
i Instytut Strat Wojennych im. Jana Karskiego

ISBN 978-83-66213-87-6 (Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej)
ISBN 978-83-966961-2-0 (Instytut Strat Wojennych im. Jana Karskiego)

Warszawa 2023

Druk i oprawa
DjaF, Kraków, www.djaf.pl

<https://instytutstratwojennych.pl>

@InstytutStratWojennych

InstytutStratWojennychKarskiego

@ISWKarskiego

@PLreparations

ISBN 978-83-66213-87-6

Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

ISBN 978-83-966961-2-0

**Instytut Strat Wojennych
im. Jana Karaskiego**

Jan Karaski
Institute of War Losses